

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра економіки та туризму

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ

Гарант освітньої програми

д.е.н., професор

_____ Горіна

Г.О.«_____» _____ 2023 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

зі спеціальності 242 «Туризм»

освітньої програми «Туризм»

на тему: «**Напрямки підвищення рівня конкурентоспроможності
Закарпатської області у сфері туризму та подорожей**»

Виконала здобувач вищої освіти 2 курсу групи зТУР-22М
Чокої Діана Ададьбертівна

_____ (підпис)

Керівник: д.е.н., професор Горіна Г.О.

_____ (підпис)

Засвідчую, що у кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань
Здобувач вищої освіти _____

Кривий Ріг
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра економіки та туризму
Форма здобуття вищої освіти заочна
Ступінь «Магістр»
Галузь знань 24 «Сфера обслуговування»
Освітня програма «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант освітньої програми

д.е.н., професор

Горіна

Г.О.«____» _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Чокої Діані Адальбертівні

1. Тема роботи: «Напрямки підвищення рівня конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей»
Керівник роботи д.е.н., професор Горіна Г.О.
Затверджені наказом ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського від «12» червня 2023 року № 158-с
2. Строк подання студентом роботи: «27» листопада 2023 року
3. Вихідні дані до роботи: монографічна і періодична наукова література, статистичні державної служби статистики України, данні мережі Інтернет.
4. Зміст (перелік питань, які потрібно розробити):
  - 1) висвітлення теоретико-методологічних засад дослідження конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатської області;
  - 2) оцінка конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей;
  - 3) надання пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) графіки, таблиці, схеми, рисунки.

6. Дата видачі завдання «12» червня 2023 року.

7. Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Добір та аналіз літературних джерел, визначення об'єкту, предмету та завдань дослідження	24.09.2023 р.	
2	Підготовка основної частини роботи	29.10.2023 р.	
3	Підготовка висновків та рекомендацій роботи	19.11.2023 р.	
5	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів, оформлення роботи	26.11.2023 р.	
6	Надання виконаної та оформленої кваліфікаційної роботи на кафедру відповідно до вимог STU 02.02-30-2020	27.11.2023 р.	

Здобувач ВО

_____ (підпис)

Чокої Д.А.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

Горіна Г.О.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

сторінок – 54   рисуноків – 14   таблиць – 20   додатків – 1
графічного матеріалу - 0   використаних джерел – 55

Об'єкт дослідження: система конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатської області.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти напрямків підвищення рівня конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей.

Мета дослідження: обґрунтування теоретичного та практичного механізму підвищення рівня конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей.

Методи дослідження: аналогія, системний аналіз, формалізація; методи економіко-статистичного аналізу: табличний (для представлення розрахунків і конкретних результатів дослідження), графічний, порівняння, групування; методи стратегічного аналізу: спостереження, опитування; методи експертної діагностики.

Основні результати дослідження: визначено підходи до сутності поняття «конкурентоспроможність»; охарактеризовано основні особливості конкурентоспроможності регіону; здійснено моніторинг методик оцінювання туристичної конкурентоспроможності; розглянуто фактори та напрямки показників для оцінювання туристичної конкурентоспроможності; розроблено алгоритм оцінки конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатського регіону; проведено аналіз динаміки показників розвитку туризму та подорожей Закарпатської області; здійснено аналіз місця Закарпатської області в розвитку туризму в Україні; визначено рейтинг Закарпатської області за статистичними показниками туризму та подорожей; проведено конкурентний аналіз Закарпатської області за показниками туризму та подорожей шляхом експертних оцінок; проведено оцінку категорій туристичних продуктів Карпатського регіону за допомогою експертних оцінок; проаналізована Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021-2023 роки; досліджено провокатори розвитку потенціалу сільського туризму Закарпаття.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, туристична послуга, конкурентоспроможність регіону, Закарпатська область, оцінка, напрямки підвищення рівня конкурентоспроможності.

ЗМІСТ

Вступ	6
Основна частина	8
Висновки та рекомендації	40
Список використаних джерел	50
Додатки	54

ВСТУП

Туризм є однією з високорентабельних галузей економіки, яка найдинамічніше розвивається та виступає в числі найважливіших чинників соціально-культурного розвитку, що сприяють підвищенню рівня й якості життя населення багатьох країн світу. Спектр виконуваних функцій туризму дозволяє використовувати його як дієвий інструмент стимулювання соціально-економічного зростання окремих регіонів[1].

Визначальним критерієм ефективності розвитку регіону, є підвищення його конкурентоспроможності. Для Закарпатської області туризм є галуззю стратегічного значення, про що свідчить реалізація стратегічних цілей, передбачених відповідною стратегією соціально-економічного розвитку області[2].

Туристична галузь Закарпаття сьогодні стає інвестиційно привабливою галуззю економіки регіону, що зумовлено наявністю екологічно чистих гірських територій, збереженої етнічної культури і традицій, достатньо розвиненої туристичної інфраструктури, базових навичок ведення туристичної діяльності у великої частки населення. Важливу роль у туристичній привабливості Закарпаття відіграє також і близькість кордону з країнами Східної Європи[1].

Тому актуальність обраної теми є безперечною, що обґрунтовує необхідність теоретичного і практичного дослідження факторів конкурентоспроможності із застосуванням сучасних методів оцінки конкурентоспроможності туристичної галузі на рівні регіону.

Питання теоретико-методичних та практичних аспектів підвищення рівня конкурентоспроможності регіону у сфері туризму розглядалися в працях таких вчених, як: Проскура В.Ф., Максютова О.В., Гринькевич О.С., Біль М.М., Газуда С.М., Андріанова В.В., Салдан Т.Ю., Стельмах Х. П., Габчак Н.Ф., Сизоненко В.І., Миронов Ю.Б., Герасименко В. Г., Бобровська О.Ю., Самко О.О., Малахова С.О., Радомський С.С. та ін.

Попри значний внесок вищезазначених науковців у дослідження визначення рівня конкурентоспроможності регіону, залишаються невирішеними окремі теоретичні та практичні питання, що стосуються зазначеного явища.

Об'єкт дослідження: система конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатської області.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти напрямків підвищення рівня конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей.

Мета дослідження: обґрунтування теоретичного та практичного механізму підвищення рівня конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей.

Завдання дослідження:

- визначити теоретико-методичні засади дослідження конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей;
- здійснити оцінку конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей;
- запропонувати напрями підвищення рівня конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей.

Теоретичною і методологічною основою кваліфікаційної роботи стали законодавчі документи, роботи вітчизняних і зарубіжних вчених. У роботі використані загальнонаукові *методи*: аналогія, системний аналіз, формалізація; методи економіко-статистичного аналізу: табличний (для представлення розрахунків і конкретних результатів дослідження), графічний, порівняння, групування; методи стратегічного аналізу: спостереження, опитування; методи експертної діагностики.

Інформаційною фазою є матеріали державної та регіональної статистики, спостереження автора в період проходження переддипломної практики.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі розробленого алгоритму оцінки конкурентоспроможності туризму та подорожей, проведено комплексне дослідження конкурентоспроможності Закарпатського регіону.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи пройшли апробацію на 4 міжнародних конференціях з публікацією тез доповідей.

Результати дослідження були опубліковані у фаховому виданні: Лохман Н.В., Берідзе Т.М., Лохман М.О., Чокої Д.А. Активатори маркетингових комунікацій продажу туристичних послуг. *Вісник ДонНУЕТ*. 2023. №1 (78). С.30-37

Кваліфікаційна робота складається з вступу, основної частини, висновків та рекомендацій, списку використаних джерел з 55 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 54 сторінки.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Розвиток національної економіки залежить від ефективності використання наявних ресурсів та передусім створення і забезпечення необхідних для цього умов. При цьому зумовлюється необхідність створення економічно ефективного туристичного простору для розвитку туристичної сфери як на національному, так і на регіональному рівні. Незважаючи на визнання туризму пріоритетною сферою діяльності, яка повинна підтримуватися державою, фінансуватися і розвиватися за міжнародним стандартам, підвищуючи конкурентоспроможність на внутрішньому і міжнародному рівнях, існує низка проблем, які передусім пов'язані з неефективним використанням туристичних ресурсів та реалізацією конкурентних переваг[3].

Постає необхідність аналізу та систематизації понять конкурентоспроможності регіону. Конкурентоспроможність є важливим аспектом в оцінці як окремих структурних елементів регіону, так і позиції регіону у масштабах країни загалом. Тому, для більш ґрунтовного аналізу за темою дослідження необхідно визначити сутність поняття «конкурентоспроможність» та виділення окремих підходів розуміння цього поняття (Додаток А, табл. А.1).

Проаналізувавши підходи до сутності поняття «конкурентоспроможність», необхідно зазначити, що структурний підхід, як пріоритетний при вивченні сутності конкурентоспроможності є більш розповсюдженим. Такий підхід важливий з позицій сучасного динамізму конкурентного середовища і перспективних досліджень у напрямі поєднання всіх елементів досліджуваного терміну. Так, поняття «конкурентоспроможність» за цим підходом фокусується на аналізі структури ринку, тобто факторів, що визначають і впливають на розвиток суб'єкта у конкурентному середовищі [4-6]. З точки зору функціонального [7-10] підходу, конкурентоспроможність розуміється як сукупність характеристик або особливостей суб'єкта конкуренції, що визначають його здатність виконувати чіткі дії та досягати конкретних результатів у конкурентному середовищі.

Слід визнати, що об'єктивність підходів до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність» підтверджується не лише в процесі його дослідження як економічної категорії, а й у ході вивчення суб'єктів конкуренції на рівні регіона.

Метою функціонування регіону є постійне відтворення умов життєдіяльності населення – носія підприємницької культури за допомогою мобілізації всіх видів ресурсів, наявних на території або доступних для використання в економічному просторі. Перетворення ресурсів в інноваційні чинники розвитку регіону залежить не тільки від їх природної мобільності: в економічній теорії загальноновизнаним є те, що найбільшою мобільністю володіє фінансовий капітал [14].

Кожен регіон, як і бізнес, проходить шлях від конкуренції за ресурси та інвестиції до конкуренції в області стратегій і компетенцій, виступаючи, при цьому, в ролі і квазідержави, і квазіфірми. У сучасних умовах регіон доцільно розглядати як саморозвиваєму систему в єдності трьох ключових утримувачів інтересів: населення – трудові (людські) ресурси й економічно не активне населення; бізнес, що має відповідне ресурсне забезпечення (природне, фінансове, промислову інфраструктуру); влада[14].

Регіон як суб'єкт - об'єктна саморозвиваюча система не вимагає управління ззовні, а лише враховує зовнішні фактори: з одного боку, як обмеження (у вигляді, насамперед, українського та міжнародного законодавства), а з іншого – як стимул і орієнтир майбутнього розвитку, наприклад, з погляду появи нових технологій, нових ринків тощо[14].

Глобалізація вимагає нового осмислення поняття "регіон". Сьогодні активно обговорюється роль регіонів в мережевому просторі як "міжмережевих вузлів", де мережі представлені відкритими структурами, які можуть необмежено розширюватися шляхом включення нових вузлів, якщо ті здатні до комунікації в рамках даної мережі[14].

ПортерМ., розглядаючи регіональну конкурентоспроможність, фактично ототожнює її з продуктивністю [15].

Ряд дослідників основною відмінністю конкурентоспроможності на рівні фірм та регіонів вважають те, що регіон, на відміну від фірми, не ліквідується, не зникає з ринку внаслідок конкуренції та невдалої діяльності [16]. Регіони, як утворення, дійсно конкурують відмінно від фірм.

Оскільки регіон не може зникнути, він назавжди несе свій історичний досвід, що може позначатися негативно на його конкурентоспроможності, чи конкурентоспроможності фірм на його території в майбутньому [17]. І навпаки – як тільки певна територія отримує репутацію місця, сприятливого для розвитку певного виду діяльності, вона одразу стає бажаним місцем для нових підприємств, яким потрібні також комунікації з існуючим бізнесом [18].

Вважається, що результати регіональної конкурентоспроможності та результати суперництва між країнами однакові, а саме: зростання стандартів життя, зайнятості та доходів у успішних регіонах, надходження нових інвестицій, привабливість та популярність серед молодих та креативних людей, представників бізнесу [19].

Однак, концепція національної конкурентоспроможності не може бути повністю спроектована на регіональний рівень. Уряди країн мають більше влади, макроекономічних інструментів та механізмів впливу на приватний, публічний та неприбутковий сектори, всю економічну систему в цілому, ніж регіональні органи влади.

Челліні Р. та Сочі А. розглядають регіональну конкурентоспроможність значно ширше, ніж потенційну можливість зростання експорту чи торгового балансу, наголошуючи, що соціальна складова є фундаментальним елементом конкурентної позиції регіону, на відміну від національного рівня та рівня підприємства[20].

В регіоні з часом утворюється своє інституційне середовище, що виконує стимулюючу роль та є механізмом відбору [17].

Регіональні інституції впливають не тільки на інтенсивність та характер відносин і, таким чином, на ступінь зв'язків між регіональними суб'єктами, але і на здатність регіонів до вдосконалення, трансформаційних змін, необхідних для розвитку нових видів економічної активності.

Отже, конкурентоспроможність регіону можна визначити як його спроможність протягом тривалого часу на основі насамперед власних, а також залучених можливостей продукувати товари та послуги для регіонального, національного і зовнішнього ринків, забезпечуючи водночас стабільність і зростання реальних доходів власних жителів [21].

На рис. 1 подано класифікацію особливостей конкурентоспроможності прикордонних регіонів.

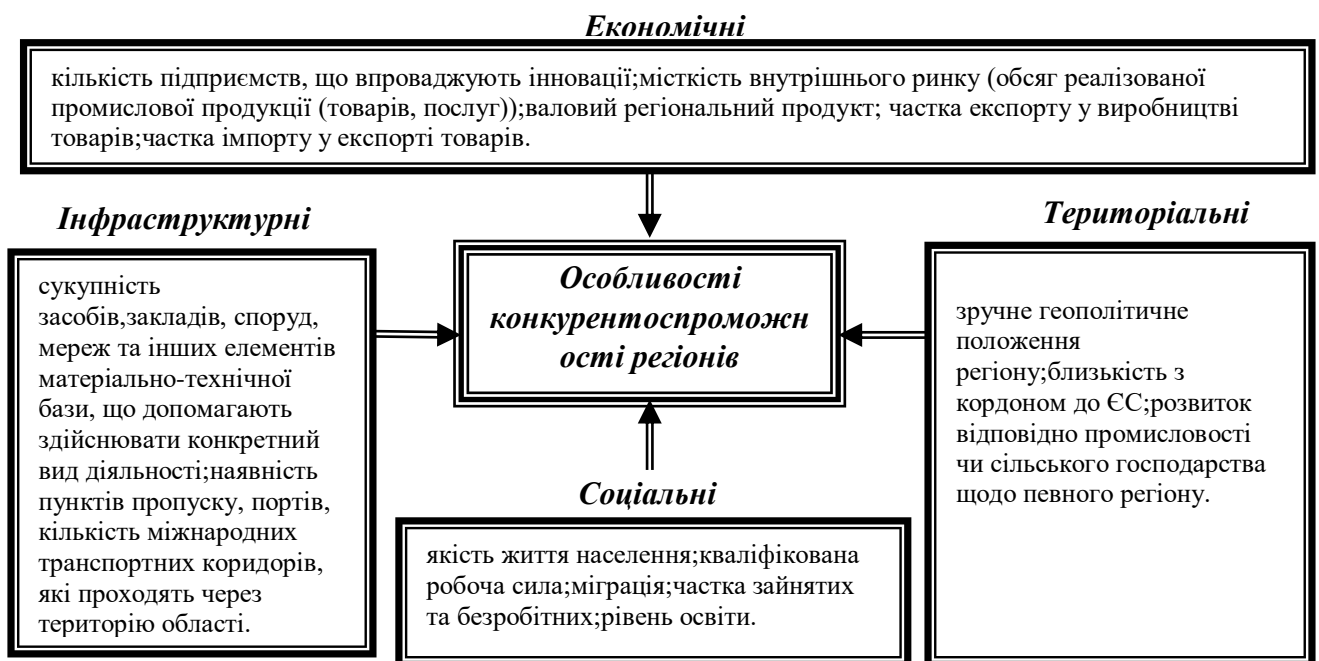

Рисунок 1 - Особливості конкурентоспроможності регіонів [22]

Україна належить до країн, які займають провідні позиції за наявністю цінних природних та інших туристичних ресурсів, на базі яких формується потенціал для створення та задоволення інтересу вітчизняних та іноземних туристів.

Ситуація, яка склалася у сфері туризму України, характеризується:

1) низьким рівнем усвідомлення населенням країни та органами, що здійснюють регулювання у сфері туризму і діяльності курортів, ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку держави;

2) відсутністю сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання, невизначеністю напрямів їх освоєння та розвитку, неефективним та позазаконним використанням унікальних природних та історико-культурних ресурсів;

3) відсутністю ефективної системи захисту прав та інтересів туристів, забезпеченням безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань та за напрямками туристичних маршрутів, своєчасного надання всіх видів невідкладної допомоги особам, які постраждали під час подорожі;

4) відсутністю сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, державної інвестиційної політики у сфері туризму і діяльності курортів та належної підтримки розвитку пріоритетних видів туризму, зокрема в'їзного та внутрішнього, сільського, екологічного;

5) руйнацією системи соціального туризму, практичною недоступністю туризму для малозабезпечених верств населення, дітей, молоді, осіб похилого віку та з особливими потребами [23].

Формування і посилення міжтериторіальних зв'язків у сфері туризму є особливо актуальним для прикордонних територій, до яких належить Закарпатська область, яка має вигідне геоелекономічне розташування, оскільки межує з чотирма країнами – членами Євросоюзу. У регіоні сфера туризму і рекреації належить до пріоритетних видів економічної діяльності, оскільки тут розвинуті всі її види – від санаторно-курортного лікування і відпочинку до багатогранних видів туризму. Мережа туристично-рекреаційних закладів області налічує понад 170 об'єктів, у тому числі 60 санаторно-курортних закладів та сім турбаз, 27 баз відпочинку, які готові до одночасного прийому до 13 тис. відпочиваючих[3].

Закарпаття за своїми природно-ресурсними, кліматичними та соціально-економічними умовами відноситься до регіонів України, найбільш сприятливих для розвитку туристично-рекреаційного бізнесу, що визначається наступними чинниками: комфортні кліматичні умови Закарпатської низовини, наявність гірської системи Українських Карпат, унікальні бальнеологічні ресурси, відносно розвинута мережа транспортного сполучення, велика кількість історичних пам'яток культури, багатство флори і фауни [1] (рис. 2).

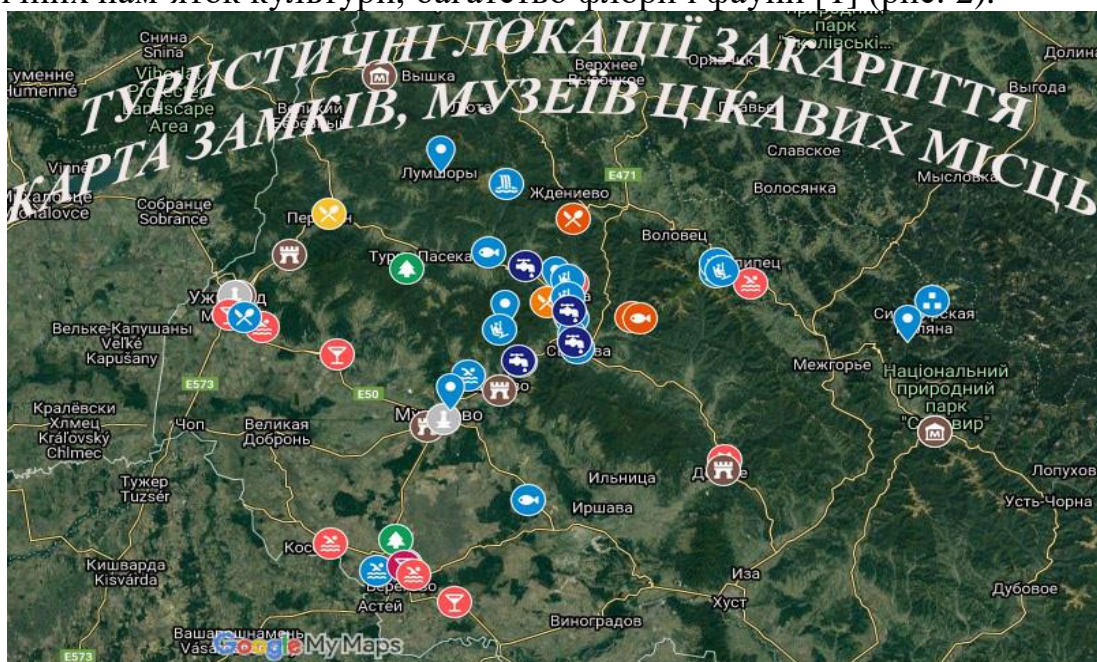

Рисунок 2 – Закарпатська область. Туристична карта

Закарпаття в структурі рекреаційно-туристичних комплексів регіонів України має ряд переваг, оскільки єдина з областей країни, яка межує з чотирма державами Карпатського Євросередині: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Саме вигідне геоелекономічне та геополітичне розташування, багатий природно-ресурсний потенціал, самобутня культура багатонаціональних народів краю сприяє збільшенню туристичних потоків із ближнього зарубіжжя[24](рисунок 3).

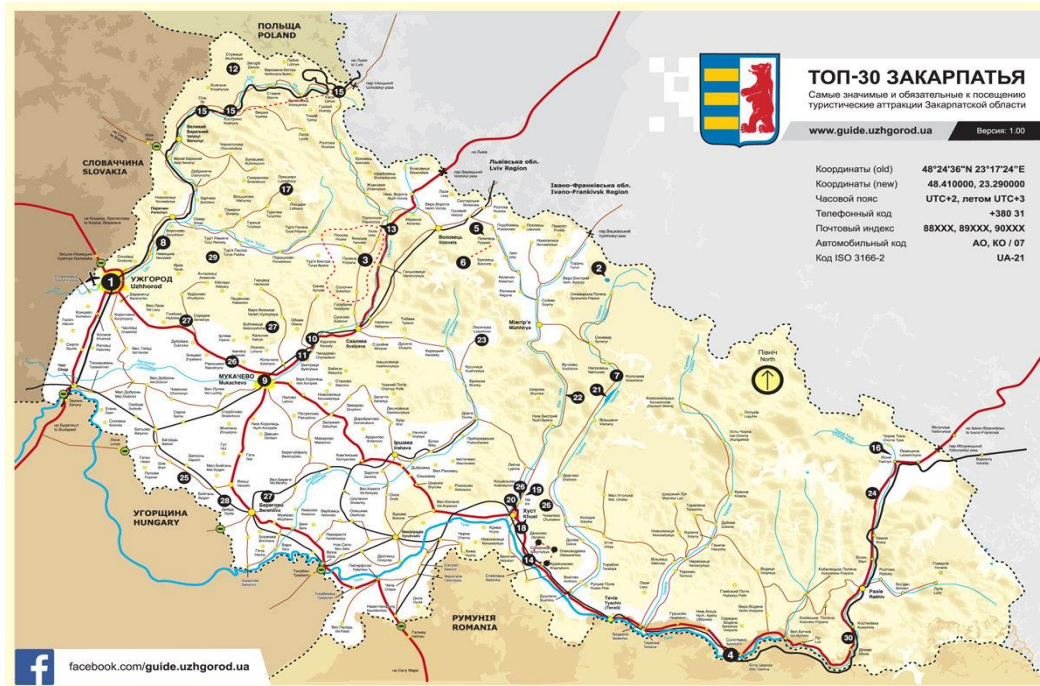

Рисунок 3 -Геополітичне розташування Закарпаття

Важливу роль для продуктивного розвитку туризму відіграє інфраструктура. На нашу думку у Закарпатській області вона є недорогою, доступною і цікавою. Однією із складових інфраструктури є шосейні та залізничні сполучення. У цій області перетинається 4 найбільших автотранспортних магістралей, регіон має залізничне сполучення практично з усіма столицями Південної і Центральної Європи. Завдяки достатньо розвиненій дорожньо-транспортній галузі щороку зростає надходження мотота і автотуристів, це дає можливість відвідати найвіддаленіші та найцікавіші визначні пам'ятки та місця цього краю, побачити на власні очі природу та ландшафт Західної частини України, помилуватися мальовничими краєвидами, але, на жаль, все ще виникає проблема транспортного сполучення з туристичними об'єктами, адже є частини доріг, які ще потребують капітального ремонту, фінансування та інвестицій, яких надто мало чи практично нема взагалі[25].

До туристичної інфраструктури належать заклади громадського харчування, проживання, санаторії, курорти, пансіонати, туристичні підприємства, бази відпочинку та інші. На 2015 рік в області зареєстровано 213

готелів та аналогічних засобів розміщені та 55 спеціалізованих. На жаль, більша частина з них ще не відійшла від стандартів Радянської України, не відповідає вимогам сучасності, проте, за останні роки можна помітити поступові зміни і активізацію будівництва нових закладів розміщення, що відповідають європейському рівню[25].

Також починає зростати кількість туристичних підприємств і це дозволяє формувати базу для подальшого розвитку різних видів туризму. До найбільш поширених в цій області відносять: сільський, вікендтуризм, пішохідний, лижний, рекреаційний, екологічний туризм та багато інших. Сільський туризм є одним із найважливіших для Закарпаття, так як він більш доступний для туристів і вигідний для самих жителів, оскільки вони радо зможуть за певну плату не лише розмістити людей та надати їм різні послуги, а й також ознайомити з давніми традиціями нашої культури[25].

Туристичний потенціал Закарпаття багатий - 8 замків, численні старовинні церкви, монастирі, храми, унікальні заповідники, такі як "Карпатський біосферний заповідник", "Стужиця" та "Синевир" , де знаходиться найглибше озеро Українських Карпат – Синевир, що лежить високо посеред скель та гір (інша назва "Морське око", глибина 24 м.[25].

Закарпаття є оптимальним регіоном для туристів, які бажають не лише відпочити, а й оздоровитися та полікуватися. Край багатий на велику кількість мінеральних вод, найвідоміші з яких "Лужанська", "Поляна квасова", "Плосківська", "Свалява" та інші [25].

На сьогодні налічується близько 50 родовищ мінеральної води, серед яких 38 мають промисловий інтерес(Ужгород, Сіль, Костріно, Лумшори, Солоні Млаки, Свалява, Карпати, Поляна, Плоске, Голубине, Неліпіно, Шаян, Вишково, Келечин, Сойми, Драгово, Александровка, Кобилецкая Поляна, Кваси, Пасика)[26].

Особливою популярністю користуються термальні води, температура яких сягає від + 18 до + 80°C . Центрами термальних купалень є Берегове, Косино і Велятино, а міста Мукачево і село Довге відомі своїми цілющими водами. Курортне містечко Берегове працює як влітку, так і взимку. У 1967 році тут було відкрито басейн з термальною водою, який і до сьогодні функціонує. Він наповнюється з гейзера кремнієво-азото-вуглекисло-хлоридно-натрієвими водами високої мінералізації, які відновлюють нервову систему, лікуються серцево-судинні хвороби, болі у м'язах, покращують імунну систему, знімають безсоння, усувають шкірні захворювання, головні болі. Окрім рекреації, можна відвідати ще і готичні храми, музей виноробства "Дім вина" у селі Янош. Наступним курортним місцем є Косино. Даний оздоровчо-рекреаційний комплекс "Термальні води Косино" має свою особливість, адже саме він розташований на шлейфі залягання мінеральних термальних вод, що проходить через Францію, Італію, Іспанію, Сербію, Хорватію, Австрію, Швейцарію та Балкани. Вони підходять для лікування хвороб опорно-рухового апарату, наслідків після отримання різних травм кісток та м'язів та дають хороший результат у виведенні солі з нирок[26].

Велятино відоме своїми термальними водами із вмістом броду та йоду, що дають заспокійливий ефект на людське тіло та організм. Цікавим є те, що саме тут випадає нагода побачити буйволів, яких більше нема на ніде на території України і навіть посмакувати їхнє молоко, що має велику кількість корисних речовин. Іншим, не менш цікавим містом, є Довге. Тут знаходяться одні з найбільших термальних родовищ. У санаторії “Боржава” води використовуються для прийняття ванн у профілактиці та лікуванні серцево-судинних захворювань. Не даремно цю місцевість вважають перлиною Боржавської долини, адже тут зосереджені смерекові та букові ліси, гори, природний парк “Зачарований край”, де ви можете залишитися наодинці з природою[26].

Окрім відомих санаторіїв, бальнеологічних комплексів, в Закарпатті є понад два десятки SPA та велнес-об’єктів, що надають послуги кліматолікування, бальнеолікування, спелеотерапії. Найвідвідуванішими зонами рекреаційного туризму в цій області є Синяк, Поляна, Голубине, Неліпино, Шаян, Сіль, Нижнє Ужгород, Карпати, Виноградово, Кваси, Сойми. Для любителів активного відпочинку зимою найкращим варіантом буде лижний спорт, який зосереджений у гірськолижних зонах: Драгобрат, Подобовець, Ізки, Синяк, Пилипець, Воловець та інші. Кожна з них має свої гірськолижні траси, підйомники, пункти прокату спорядження. До цього виду туризму також відносять і скі-тури (позатрасове катання) на гірських схилах без підйомників і гірськолижних курортів, і сноубординг, і сноутюбінг[26].

Пішохідний туризм – це один із найпопулярніших активних видів відпочинку влітку. Його метою є подолання певної дистанції з групою туристів від початку до місця призначення за певний час. В роки Незалежної України було прокладено спеціальні маршрути, а саме “Закарпатський туристичний шлях”, загальна протяжність якого сягає 380 км [26].

Туризм на Закарпатті має усі можливості для розвитку - це і природно-кліматичні та географічні особливості місцевості, унікальні туристичні об’єкти, наявність природно-заповідних та охоронних територій, сформована раніше база для розвитку різних видів туризму. Утім, не зважаючи на позитивні аспекти, все ж таки є і проблеми, які слід вирішувати. На жаль, матеріально-технічна база залишається на нижчому рівні від європейських стандартів. Місцевому уряду слід більше уваги сконцентрувати на вирішенні проблем[27]. Нижче перелічені можливі пропозиції і завдання для їх якнайшвидшого вирішення:

- участь у формуванні державної політики у сферах туризму та рекреації, забезпечення її реалізації;
- розроблення проектів програм щодо активізації зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності;
- залучення нових технологій, технічної допомоги для розроблення і реалізації соціальних, культурних та інших програм, спрямованих на розвиток області;

- співпраця із сусідніми, іншими європейськими державами з питань транскордонного співробітництва та європейської інтеграції у сфері політики, економіки, туризму, соціально-культурних питань;
- проведення фестивалів, заходів серед населення;
- співпраця з спілками, товариствами, асоціаціями[27].

Формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і регіону[28].

Туристично-рекреаційна діяльність відіграє важливу роль в економіці країн і регіонів, забезпечуючи раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території [28].

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в регіоні – складна, багатогранна проблема. Її складовою частиною є пошук, формування та раціональне використання ресурсів, серед яких важливе місце займають об'єкти туристичної привабливості.

Особливістю економічно-географічного розташування, розвинута транспортна мережа, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність пам'яток природи, історії та культури створюють сприятливі умови для формування на Закарпатті високорентабельної туристично-рекреаційної сфери[1]. Серед областей Західного регіону за своїм туристично-рекреаційним потенціалом Закарпатська область займає друге місце після Львівської. Визначальними чинниками при цьому виступають – наявність гірської системи Східних (Українських) Карпат, комфортні кліматичні умови Закарпатської низовини, унікальні й різноманітні бальнеологічні ресурси, багатство флори і фауни, розвинена мережа транспортного сполучення, велика кількість історичних пам'яток архітектури та культури[1].

В регіоні розвинуті майже всі види рекреаційної діяльності: від санаторно-курортного лікування до відпочинку і різних видів туризму, що здійснюються практично протягом цілого року.

Завдяки сприятливим факторам природно-рекреаційного потенціалу спостерігається значний розвиток туристичної сфери. Велика кількість туристичних підприємств, розгалужена система закладів розміщення та харчування дозволяє зацікавити місцевих, вітчизняних та іноземних туристів відпочити та оздоровитися на території Закарпаття[1].

Одним із пріоритетних завдань у плануванні діяльності туристично-рекреаційної галузі є розвиток саме в'їзного туризму, який крім інших переваг галузі (створення нових робочих місць, розвиток місцевої інфраструктури, формування доходів місцевих бюджетів, реклама регіону), забезпечує додаткове надходження фінансових ресурсів у економіку регіону шляхом здійснення іноземними туристами додаткових витрат, які у подальшому створюють позитивний мультиплікативний ефект на велику кількість

суміжних галузей регіону. Саме тому необхідно розширювати пропозицію туристично-рекреаційних продуктів, в т.ч. з орієнтацією на іноземних туристів з урахуванням мети їх подорожі шляхом будівництва/реконструкції туристично-рекреаційних закладів, які відповідають світовим стандартам якості, відповідної розбудови супутньої інфраструктури (транспортної, комунікаційної, фінансової, інформаційної), розширення спектру можливостей Закарпаття на національному та міжнародному ринках [29].

На даний момент найбільшу інвестиційну привабливість становлять перспективні туристично-рекреаційні території Закарпаття, які придатні для створення гірськолижних курортів. В області сформована база для розвитку сільського (зеленого) туризму, одного із найактуальніших напрямків розвитку туризму у регіоні. В інфраструктурі рекреаційної галузі важливе місце займають колективні засоби розміщування. Швидкими темпами протягом останніх років здійснювалося будівництво невеликих туристично-рекреаційних об'єктів (кемпінгів, міні-готелів, баз відпочинку, пансіонатів тощо). Серед новозбудованих, заклади високого рівня, які за короткий проміжок часу завоювали прихильність відвідувачів – готельно-ресторанний комплекс «Гранд Готель Пилипець», санаторний комплекс «Термал-Стар», готельно-санаторний комплекс «Деренівська купіль» та ін. Також з метою розвитку спортивно-туристичної інфраструктури в області планується впровадити наступні інвестиційні проекти: «Будівництво гірськолижного комплексу в районі с. Ясіня – полонина Драгобрат, с. Кваси – гора Близниця»; «Ужгород – полонина Руна»; «Гірський курорт «Петрос»; «Гірськолижний комплекс «Боржавські Полонини» [30].

Окрім вищеперерахованих переваг, є ряд недоліків, які гальмують розвиток туристичної галузі та регіону, а саме: низька популярність туристичних об'єктів і відсутність системи просування; високий ступінь зношеності і низька якість більшої частини об'єктів розміщення; нестача кваліфікованих кадрів і неконкурентоспроможна якість сервісу.

Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури на території Закарпатської області, забезпечення якості туристичного обслуговування відповідно до вимог сучасних стандартів є одним з основних завдань розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону. Важливість залучення інвестиційного капіталу у всі галузі економіки Закарпаття, у тому числі туристичну галузь, сприятиме подальшому збільшенню зайнятості населення, а це, у свою чергу, підвищить життєвий рівень та призведе до вирішення низки проблем економічного характеру [1].

Розширення мережі туристичної інфраструктури регіону, упорядкування та облаштування мережі туристичних шляхів Закарпатської області, підвищення рівня поінформованості відвідувачів регіону про його туристичний потенціал через он-лайн ресурси, збільшення кількості широкомасштабних туристичних промоційних заходів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності у сфері туризму і рекреації [1].

Для залучення більшої кількості туристів в регіоні вже проводиться велика кількість гастрономічних і культурних фестивалів та свят: «Червене вино» (м. Мукачево), «Огинь і м'ясо» (м. Мукачево), «Фестиваль Бограчу» (с. Косино, Берегівський р-н), «Гуцульська бриндзя» (м. Рахів), «Угочанська лоза» (м. Виноградів), «Берлибашський бануш» (с. Костилівка, Рахівський р-н), Закарпатський фестиваль пряників (м. Ужгород), «Срібний Татош 2017» (с. Чинадієво, Мукачівський р-н), Історична реконструкція весілля Ілони Зріні і Імре Текелі (замок «Паланок», м. Мукачево), Свято меду (м. Мукачево), Парад наречених (м. Ужгород) тощо [1].

Але це тільки перші кроки, які сприяють підвищенню якості етнографічного туризму і аж ніяк не впливають на збільшення обсягів інвестицій у туристичну галузь Закарпаття з боку державних або великих туристичних фірм.

Що стосується культурно-етнічних ресурсів, тими не слід нехтувати, так як у них немалий потенціалі вони можуть виступити відмінним додатком до природно-туристських ресурсів, тим самим підвищивши конкурентоспроможність туристичної пропозиції [1].

Різноманіття існуючих методик оцінювання конкурентоспроможності регіону та його конкурентних переваг свідчить про складність цього питання і можливість різних підходів до його дослідження на основі аналізування різних показників. Під час оцінювання конкурентоспроможності регіону економістами розглядаються три основних аспекти [38, 39]:

1. Необхідність досягнення високого рівня життя населення (конкурентоспроможність на ринку праці, або конкурентоспроможність, що забезпечується населенням).

2. Ефективність функціонування господарського механізму регіону (конкурентоспроможність на ринку товарів, або конкурентоспроможність, що забезпечується виробництвом).

3. Інвестиційна привабливість (конкурентоспроможність на ринку капіталу, або конкурентоспроможність фінансів).

Відповідно до цієї концепції оцінювання конкурентоспроможності регіону, для визначення інтегрального рівня конкурентоспроможності регіону використовується система показників, що характеризує регіон із трьох позицій:

I. Показники наявності та ефективності використання ресурсів регіону.

II. Показники життєвого рівня населення регіону.

III. Показники інвестиційної активності та привабливості регіону [38, 39].

Для оцінювання туристичного потенціалу регіону в праці [31, 32] О. О. Самко запропоновано інтегральний коефіцієнт, що містить 16 показників, розподілених за п'ятьма групами індикаторів, які характеризують: інвестиційну, інфраструктурну, інтелектуальну, інформаційну складові та історико-культурну спадщину туристичного потенціалу регіону.

У праці [35] пропонується здійснювати оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу однакових за рангом і статусом поселень на основі бально-рейтингової оцінки за такими складовими: географічне положення;

історико-культурний потенціал (історичні передумови формування столичності даних міст; історико-культурний потенціал столиць); кількість закладів розміщення; кількість закладів дозвілля; кількість туристичних організацій, що мають представництва за кордоном; кількість міжнародних аеропортів, залізничних ліній, автомагістралей та наявність морського або річкового порту.

У праці [36] проведено оцінювання туристичного потенціалу території (рівень районів області) на основі розробленої методики бальної оцінки. У дослідженні оцінювались якісні та кількісні параметри двох груп ресурсів за 100-бальною шкалою: природних (бальнеологічних, лісових, водних ресурсів, природно-заповідних об'єктів) та історико-культурних (архітектурних, археологічних, історичних пам'яток, пам'яток мистецтва, музеїв) туристичних ресурсів.

Гавран В. Я. [37] пропонує проводити оцінку інвестиційної привабливості об'єктів рекреаційно-туристичної сфери з позиції системного підходу, що базується на єдності і взаємодії таких його напрямів: функціонального, географічного, кваліфікаційного, управлінського, екологічного, економічного, законодавчого та комерційного. У праці наведено метод експертних оцінок, в основу якого покладено систему показників і характеристик, сформованих за такими критеріями: рівень інвестиційного потенціалу курорту; потужність курорту та рівень обслуговування клієнтів; кліматичні умови і запаси рекреаційних ресурсів; географічне розташування курорту; чисельність економічно активного населення; щільність мережі автошляхів із твердим покриттям; бюджетні доходи; кількість малих підприємств, санаторіїв, пансіонатів, готелів.

Музиченко-Козловська О. В. [38] пропонує здійснювати оцінку існуючої туристичної привабливості регіону за допомогою експертно-статистичного методу.

Узагальнююча характеристика показників оцінювання туристичної привабливості території представлена в таблиці 1.

Таблиця 1 - Показники оцінювання туристичної привабливості території [36-38]

№	Назва показника
1	Площа природних рекреаційних ресурсів
2	Кількість антропогенних туристичних ресурсів
3	Кількість засобів розміщення туристів
4	Інвестиції в основний капітал готелів та ресторанів
5	Середній рівень цін на послуги у туристичних підприємствах
6	Доходи на душу населення
7	Кількість економічно активного населення
8	Кількість підприємств-суб'єктів підприємництва
9	Щільність автомобільних доріг із твердим покриттям
10	Коефіцієнт злочинності
11	Щільність шкідливих викидів в атмосферу
12	Поточні витрати підприємств на охорону природних ресурсів
13	Витрати підприємств на ремонт основних засобів природоохоронного призначення

Застосування методик оцінювання туристичної конкурентоспроможності доцільно проводити базуючись на інформаційному наповненні та використанні методик, приведених в таблиці 4.

Таблиця 2 - Моніторинг методик оцінювання туристичної конкурентоспроможності[39]

Домінанта методики	Інформаційне наповнення	Фактор
Туристичний потенціал	Експертна оцінка	Екологічні, культурно-історичні, економічні, соціальні
	Статистичні показники	Культурно-історичні, економічні, інфраструктурні
	Бальна оцінка	Екологічні, культурно-історичні
Туристично-рекреаційний потенціал	Бально-рейтингова оцінка	Культурно-історичні, інфраструктурні, географічні
Туристична привабливість	Експертна оцінка, статистичні показники	Екологічні, економічні, соціальні, інфраструктурні
Інвестиційна привабливість об'єктів рекреаційно-туристичної сфери	Експертна оцінка	Екологічні, економічні, географічні
Туристична галузь	Статистичні показники	Економічні
Туристична конкурентоспроможність	Статистичні показники	Екологічні, культурно-історичні, інфраструктурні

Методика оцінювання туристичної конкурентоспроможності базується на факторах та напрямках показників для оцінювання туристичної конкурентоспроможності (таблиця 3).

Таблиця 3 - Фактори та напрямки показників для оцінювання туристичної конкурентоспроможності[39]

Фактор	Напрямок показників
Екологічні	Довкілля (забруднення атмосфери, природоохоронні землі, пам'ятки природи тощо); природні ресурси (використання води, вирубування лісів, рідкісні види тощо).
Культурно-історичні	Культурно-історична спадщина (пам'ятки культури, історичні місця, кількість витворів мистецтва тощо).
Економічні	Економічний розвиток (рівень доходів, інфляція, економічно активне населення тощо); ринок праці (зайнятість, безробіття населення тощо); бізнес-середовище (податки, ризики тощо); інвестиційний клімат (інвестиції, інновації тощо).
Інфраструктурні	Розвиток туристичної інфраструктури (заклади розміщення, заклади харчування, заклади відпочинку та розваг тощо); розвиток комунікацій (транспорт, телефонний зв'язок, Інтернет тощо).

Запропонована методика має такі переваги:

- стимулює розвиток туризму через формування конкурентних переваг;
- враховує фактори, підтверджені українським та міжнародним досвідом;
- підвищує об'єктивність результатів дослідження [39].

Розвиток внутрішнього і міжнародного туризму в Україні характеризується появою великої кількості підприємницьких структур, які працюють в цій сфері, проникненням на український ринок зарубіжних туристичних і готельних мереж, високим ступенем прояву інтеграційних процесів на ринку туристичних послуг. Це призводить до формування висококонкурентного туристичного ринку, який донедавна в Україні був слабо розвинений. В умовах глобалізації туристичного ринку особливе значення набуває наукове вивчення закономірностей розвитку конкуренції в туризмі та розробка науково-методологічних основ формування конкурентоспроможної української туристичної індустрії [40].

Алгоритм оцінки конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатського регіону буде мати наступний вигляд (рис. 4).

Рисунок 4 - Алгоритм оцінки конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатського регіону
 Джерело: складено автором

Аналіз динаміки показників розвитку туризму та подорожей Закарпатської області доцільно почати з оцінки кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (таблиця 4).

Таблиця 4 - Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму, осіб

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	144775	6411	97181	41183
2001	71104	6542	20518	44044
2002	77225	6708	16675	53842
2003	91054	11339	13881	65834
2004	52569	10112	5320	37137
2005	63796	14728	7377	41691
2006	69942	11726	10011	48205
2007	72970	8985	11456	52529
2008	76965	10735	12710	53520
2009	56320	7761	9305	39254
2010	52080	8425	11423	32232
2011	21773	722	10806	10245
2012	20180	433	11792	7655
2013	19892	515	12963	6414
2014	11625	6	9815	1804
2015	10656	13	7594	3049
2016	11601	68	7939	3594
2017	14652	102	10534	4016
2018	25348	183	18907	6258
2019	28044	114	19962	7968
2020	14669	-	12156	2513

Джерело: Складено на основі [41]

Динаміка показників розвитку туризму та подорожей (рисунок 5) показує поступовий спад кількості туристів, які відвідали Закарпаття за останні двадцять років. Це пов'язано з рядом причин: економічний спад країни, еміграція населення, обмеження COVID-19, тощо.

З рисунку 5 видно, що максимальна кількість туристів, які відвідали Закарпатський регіон приходить на 2000 рік (144775 осіб), тоді як у 2015 р. це був мінімальний показник – 10656 осіб. Крива кількості внутрішніх туристів за цей період майже повторює траєкторію загальної кількості туристів Закарпаття, при цьому максимальна кількість вітчизняних туристів склала 65834 осіб у 2003 році, а мінімальна кількість – 2513 осіб, тобто більш ніж у два рази менше ніж у 2003 році. Також слід відмітити значний спад кількості виїзних туристів, яких у 2000 році було 41183 осіб, тоді як у 2014 році ця кількість склала 1804 осіб, що співпало з початком бойових дій в Україні. Подібна картина має місце і щодо

в'їзного туризму: максимальна кількість туристів склала 14728 осіб у 2005 році, тоді як у 2014 році було зареєстровано лише 6 осіб іноземних туристів.

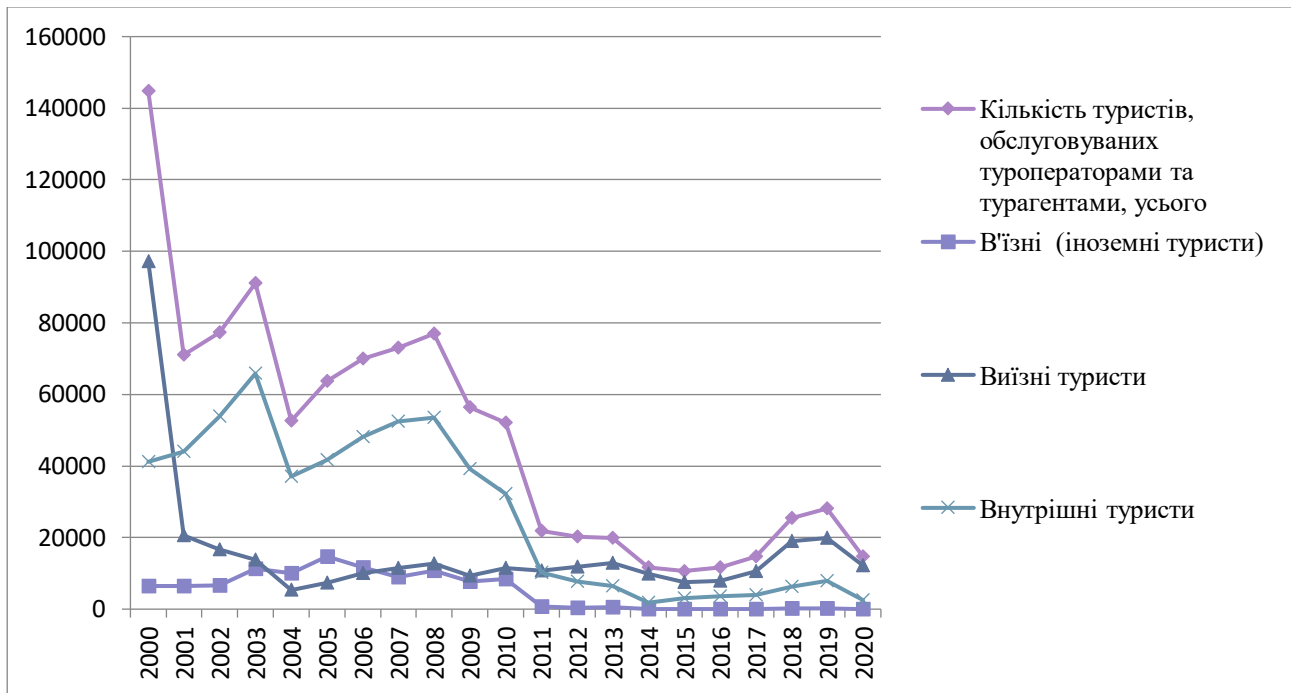

Рисунок 5 - Динаміка показників розвитку туризму та подорожей Зкарпатської області за 2000-2020р., осіб
Джерело: Складено на основі [41]

Якщо розглядати структуру туристичних потоків за обраними категоріями туристів (таблиця 5), то можливо зазначити, що за 2001 – 2010 роки більшу питому вагу у загальній кількості туристів займають внутрішні туристи, тоді як у 2000р. та 2011-2020роки найбільшу питому вагу серед усіх туристів займали візні туристи (найбільша питома вага приходить на 2014р – 84,43%). Традиційно в'їзні туристи мають найменшу частину серед туристів Закарпаття, так у 2020 році в Закарпатську область взагалі не в'їхало жодного іноземного туристу, хоча у 2005р. їх питома вага склала 23,09 % проти 11,56 % візних туристів.

Таблиця 5 – Структура туристичних потоків Закарпатської області

Роки	В'їзні (іноземні туристи), %	Візні туристи, %	Внутрішні туристи, %
1	2	3	4
2000	4,43	67,13	28,45
2001	9,20	28,86	61,94
2002	8,69	21,59	69,72
2003	12,45	15,24	72,30
2004	19,24	10,12	70,64

Продовження таблиці 5

1	2	3	4
2005	23,09	11,56	65,35
2006	16,77	14,31	68,92
2007	12,31	15,70	71,99
2008	13,95	16,51	69,54
2009	13,78	16,52	69,70
2010	16,18	21,93	61,89
2011	3,32	49,63	47,05
2012	2,15	58,43	37,93
2013	2,59	65,17	32,24
2014	0,05	84,43	15,52
2015	0,12	71,27	28,61
2016	0,59	68,43	30,98
2017	0,70	71,89	27,41
2018	0,72	74,59	24,69
2019	0,41	71,18	28,41
2020	0,00	82,87	17,13

За даними рисунку 6, можливо відмітити, що до 2010 року найбільшу питому вагу займали внутрішні туристи, а в період 2011-2020 займають виїзні туристи. Традиційно іноземні туристи мають найменшу питому вагу.

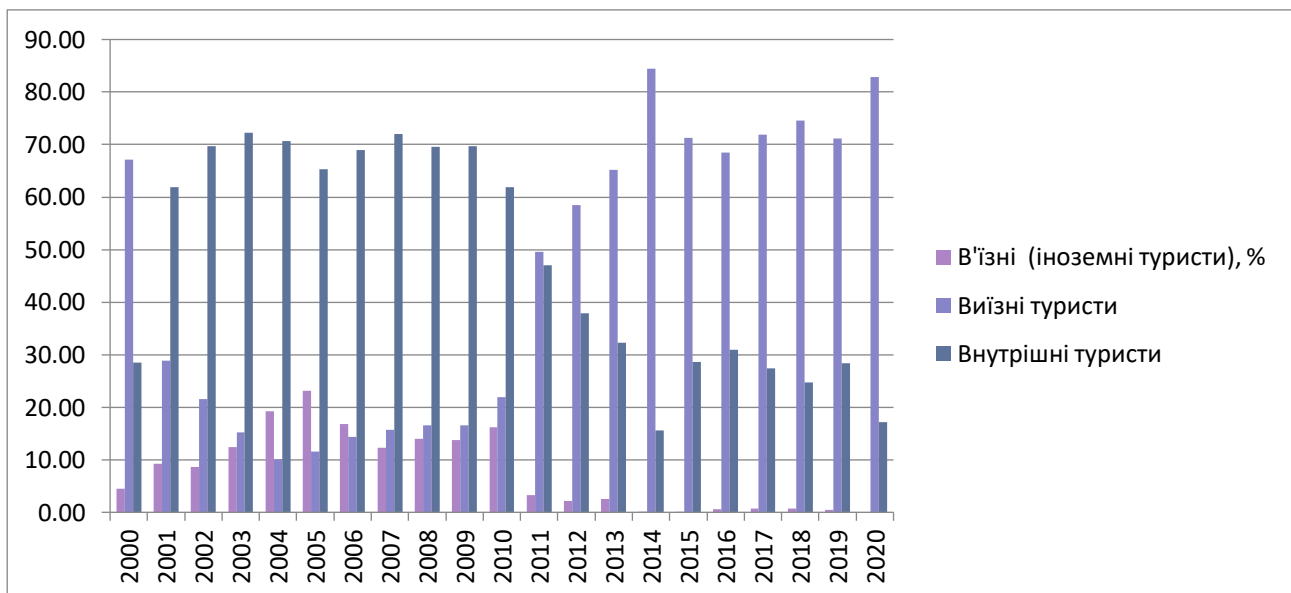

Рисунок 6 – Графічне відображення співвідношення окремих категорій туристів Закарпатської області, %

За допомогою базисних індексів проведено аналіз динаміки туристичних потоків Закарпатської області за 2000-2020 роки, при чому за базисний період було обрано 2000 рік (таблиця 6, рисунок 7).

Таблиця 6 – Аналіз динаміки туристичних потоків Закарпатської області за базисними індексами

Роки	Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, усього	В'їзні (іноземні туристи)	Виїзні туристи	Внутрішні туристи
2000	1	1	1	1
2001	0,491	1,020	0,211	1,069
2002	0,533	1,046	0,172	1,307
2003	0,629	1,769	0,143	1,599
2004	0,363	1,577	0,055	0,902
2005	0,441	2,297	0,076	1,012
2006	0,483	1,829	0,103	1,171
2007	0,504	1,401	0,118	1,276
2008	0,532	1,674	0,131	1,300
2009	0,389	1,211	0,096	0,953
2010	0,360	1,314	0,118	0,783
2011	0,150	0,113	0,111	0,249
2012	0,139	0,068	0,121	0,186
2013	0,137	0,080	0,133	0,156
2014	0,080	0,001	0,101	0,044
2015	0,074	0,002	0,078	0,074
2016	0,080	0,011	0,082	0,087
2017	0,101	0,016	0,108	0,098
2018	0,175	0,029	0,195	0,152
2019	0,194	0,018	0,205	0,193
2020	0,101	0,000	0,125	0,061

Щодо показника «Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами», то максимальна кількість туристів приходить на 2000р., який є базисним. Найбільше приблизився до цього показника 2003 рік, в якому індекс склав 0,629 та 2002р., 2007р., 2008р. – індекси склали 0,533, 0,504, 0,532 відповідно. Найменше значення порівняно з 2000 роком було у 2014р. (індекс склав 0,08), 2015р. (індекс склав 0,074), та 2016р. (індекс склав 0,08).

За показником «В'їзні (іноземні туристи)» максимальний індекс порівняно з 2000р. має місце у 2005 році – 2,297, тобто кількість в'їзних туристів збільшилась майже у 2,3 рази. Також перевищення показника 2000р. мало місце у 2003р. – 2010р.

Як було відмічено вище кількість виїзних туристів мало місце у 2000р. (базисному), тоді як у 2020р. цієї категорії туристів не було зовсім. Найменше значення розрахованого індексу мало місце у 2011-2019рр.

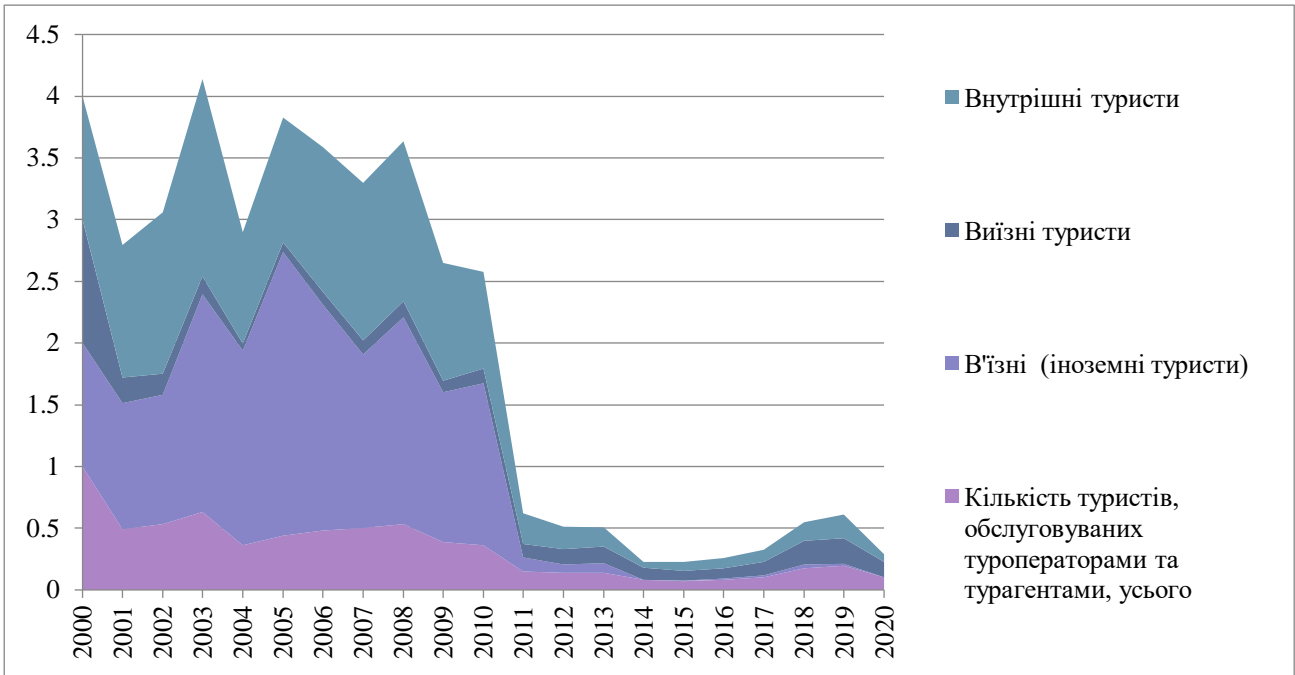

Рисунок 7 –Графічне зображення динаміки туристичних потоків Закарпатської області за базисними індексами

За категорією «Внутрішні туристи» має місце неоднозначна тенденція. Так до 2008 року кількість внутрішніх туристів перевищувала базисне значення 2000року, а в період 2009-2020р. відбувається постійний спад кількості цієї категорії туристів.

На рисунку 8 представлено співвідношення в’їзних туристів до виїзних туристів, отже, у 2003-2004 роках кількість в’їзних туристів до виїзних перевищувало в два рази. Тоді як починаючи з 2007 році кількість в’їзних туристів не перевищувало кількість виїзних туристів.

Рисунок 8 – Індеси співвідношення в’їзних туристів до виїзних туристів Закарпатської області

Наступним кроком аналізу динаміки показників розвитку туризму та подорожей Закарпатської області має стати оцінка динаміки колективних засобів розміщення (таблиця 7).

Таблиця 7 – Аналіз показників колективних засобів розміщення Закарпатської області

Показники	Кількість колективних засобів розміщування, одиниць	Кількість місць у колективних засобах розміщування, одиниць	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення
2018	54	3748	114619
2019	59	4672	102410
2020	48	3905	47266
Відхилення 2019р. до 2018р.	5	924	-12209
Відхилення 2020р. до 2019р.	-11	-767	-55144
Темп зміни, 2019р. до 2018р.,%	109,26	124,65	89,35
Темп зміни, 2020р. до 2019р.,%	81,36	83,58	46,15

Джерело: Складено на основі [41]

Щодо змін показників колективних засобів розміщення Закарпатської області у 2019р. порівняно із 2018р., то можливо відмітити збільшення кількості колективних засобів розміщування на 5 одиниць (9,26%), збільшення кількості місць у колективних засобах розміщування на 924 одиниці (24,65 %) та зменшення кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщення на 12209 осіб (10,65%). У 2020р. має місце негативна динаміка, а саме: зменшилась кількість колективних засобів розміщування на 11 одиниць (20,64%), зменшилась кількість місць у колективних засобах розміщування на 767 одиниць (16,42%) та зменшилась кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення на 55144 осіб (53,85%).

Другий етап оцінки конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатського регіону передбачає аналіз місця Закарпатської області в розвитку туризму в Україні.

Аналіз кількості суб'єктів туристичної діяльності по регіонам України (таблиця 8) показав, що за три досліджувальні роки має місце кількісний розвиток суб'єктів туристичної діяльності за такими областями: Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська, Чернігівська та м. Київ. Без змін залишилась кількість суб'єктів туристичної діяльності в Житомирській, Рівненській, Сумській та Черкаській областях. В інших областях має місце зниження кількості суб'єктів туристичної діяльності протягом трьох років.

Таблиця 8 - Кількість суб'єктів туристичної діяльності

Регіон	2018р.	2019р.	2020р.	Темп зміни 2019р. до 2018р.	Темп зміни 2020р. до 2019р.	Інтегральний показник темпів змін
Вінницька	25	24	23	96,00	95,83	95,91
Волинська	19	21	18	110,53	85,71	97,33
Дніпропетровська	119	111	111	93,28	100,00	96,58
Донецька	31	29	29	93,55	100,00	96,72
Житомирська	16	17	16	106,25	94,12	100,0
<i>Закарпатська</i>	28	30	29	<i>107,14</i>	<i>96,67</i>	<i>101,77</i>
Запорізька	62	61	61	98,39	100,00	99,19
Івано-Франківська	34	31	29	91,18	93,55	92,35
Київська	45	51	48	113,33	94,12	103,28
Кіровоградська	13	14	14	107,69	100,00	103,77
Луганська	8	7	7	87,50	100,00	93,54
Львівська	142	148	134	104,23	90,54	97,14
Миколаївська	18	21	21	116,67	100,00	108,01
Одеська	135	128	120	94,81	93,75	94,28
Полтавська	15	14	14	93,33	100,00	96,60
Рівненська	27	30	27	111,11	90,00	100,0
Сумська	18	19	18	105,56	94,74	100,0
Тернопільська	20	22	18	110,00	81,82	94,86
Харківська	83	86	85	103,61	98,84	101,19
Херсонська	16	14	10	87,50	71,43	79,05
Хмельницька	25	25	21	100,00	84,00	91,65
Черкаська	27	28	27	103,70	96,43	100,0
Чернівецька	39	35	35	89,74	100,00	94,73
Чернігівська	12	17	17	141,67	100,00	119,02
м.Київ	856	884	865	103,27	97,85	100,52
Україна	1833	1867	1797	101,85	96,25	99,01

Джерело: Складено на основі [41]

В цілому по Україні також має місце зниження кількості суб'єктів туристичної діяльності з 1867 у 2019р. до 1797 у 2020р.

Найбільшу кількість суб'єктів туристичної діяльності має місце у м. Київ: 856, 884, 865 у 2018р., 2019р., 2020р. відповідно. Друге місце займає Львівська область: 142, 148, 134 відповідно. На третьому місці Одеська область: 135, 128, 120 суб'єктів туристичної діяльності відповідно.

Закарпатська область займає за інтегрованим показником темпів змін лише 9 місце (рисунок 9).

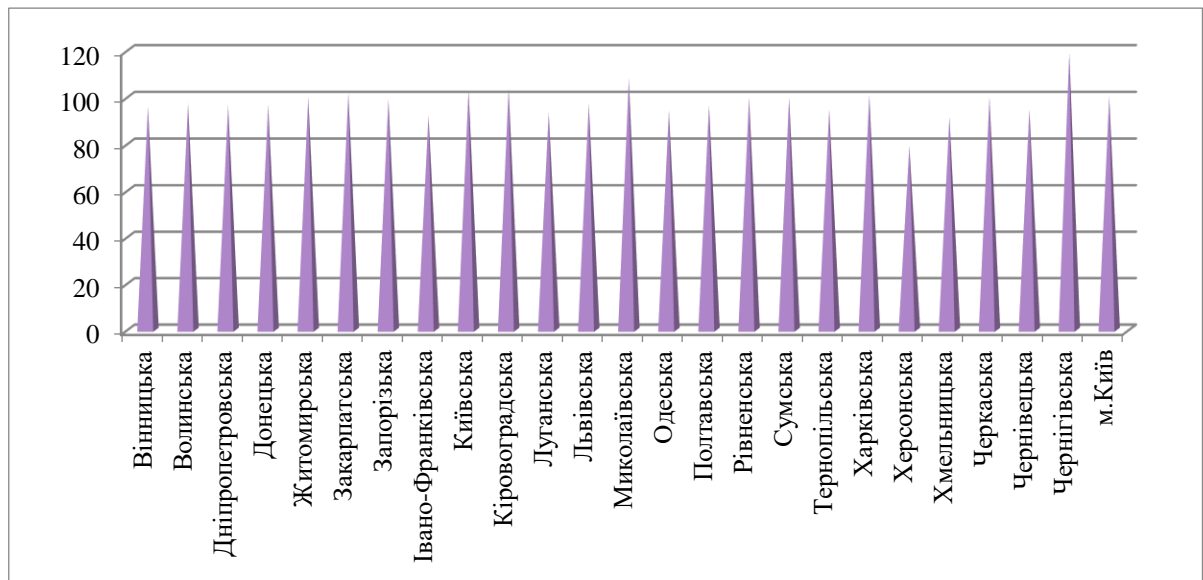

Рисунок 9 - Інтегральний показник темпів змін кількості суб'єктів туристичної діяльності за 2018-2020 роки

Наступний крок оцінки конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатського регіону є аналіз доходу від надання туристичних послуг (таблиця 9).

Таблиця 9 - Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів), тис. грн.

Регіон	2018р.	2019р.	2020р.	Темп зміни 2019р. до 2018р.	Темп зміни 2020р. до 2019р.	Інтегральний показник темпів змін
1	2	3	4	5	6	7
Вінницька	17978,4	24710,6	52536,8	137,45	212,61	170,94
Волинська	15339,5	19476,6	34676,5	126,97	178,04	150,35
Дніпропетровська	30937,8	38778,9	344970,6	125,34	889,58	333,92
Донецька	28498,3	14196,5	105291,1	49,82	741,67	192,21
Житомирська	4088,5	6544,6	6742,7	160,07	103,03	128,42
Закарпатська	14580,1	20751,9	70859,9	142,33	341,46	220,46
Запорізька	21831	25389,3	240077,1	116,30	945,58	331,62
Івано-Франківська	437913,7	314013,3	262272	71,71	83,52	77,39
Київська	20679,4	67510,2	228751	326,46	338,84	332,59
Кіровоградська	7746,1	5710,3	5298,7	73,72	92,79	82,71
Луганська	573,1	1733,1	6057,2	302,41	349,50	325,10
Львівська	442823,2	564885,5	486502,9	127,56	86,12	104,82
Миколаївська	4160	4241,8	5494,4	101,97	129,53	114,92
Одеська	172028,9	176352,7	196519,6	102,51	111,44	106,88
Полтавська	5893,9	5953,6	3180,7	101,01	53,42	73,46
Рівненська	8458,6	13650,4	6392,7	161,38	46,83	86,93
Сумська	7620,8	6218,1	4485,3	81,59	72,13	76,72

Продовження таблиці 9

1	2	3	4	5	6	7
Тернопільська	6344,6	6251,2	23853,7	98,53	381,59	193,90
Харківська	40553,1	56494	243994,3	139,31	431,89	245,29
Херсонська	36123,6	39200,7	12643,7	108,52	32,25	59,16
Хмельницька	4322,3	6877,9	8211,1	159,13	119,38	137,83
Черкаська	10018	15759,4	22551,5	157,31	143,10	150,04
Чернівецька	21578,1	19255,9	52989,4	89,24	275,19	156,71
Чернігівська	2654,4	3483,2	6687,1	131,22	191,98	158,72
м.Київ	19706523	30491262	24818401,5	154,73	81,40	112,22
Україна	21069269	31948701	27617877,3	151,64	86,44	114,49

Джерело: Складено на основі [41]

За представленими розрахунками видно, що у більшості областей України має місце ріст доходів від надання туристичних послуг за 2018-2020 роки. І тільки в деяких областях має місце зниження цього показника: Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська. Щодо Закарпатської області, то вона збільшила доходи від надання туристичних послуг у 2019 році на 42,33 %, а в 2020р. на 241,46%.

Закарпатська область займає шосте місце серед усіх областей України за динамікою отримання доходу від надання туристичних послуг (рисунок 10).

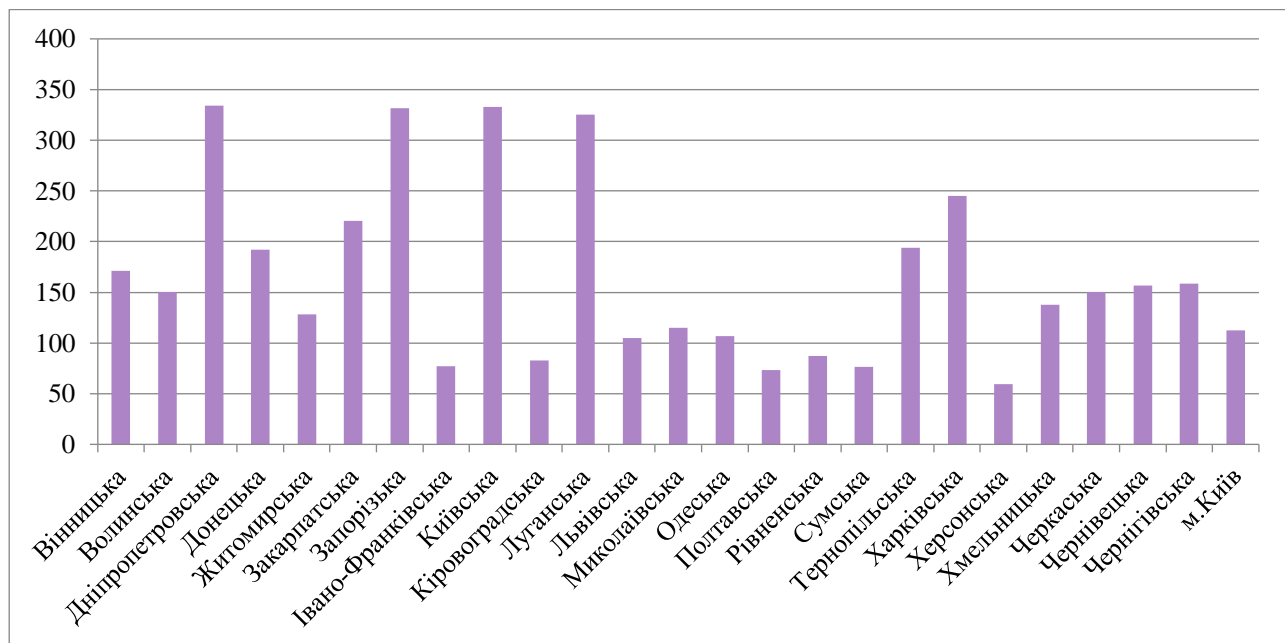

Рисунок 10 - Інтегральний показник темпів змін доходу від надання туристичних послуг за регіонами України за 2018-2020р.

Далі проаналізуємо обсяг витрат від надання туристичних послуг регіонів України (таблиця 10).

Таблиця 10 – Витрати від надання туристичних послуг, тис. грн.

Регіон	2018р.	2019р.	2020р.	Темп зміни до 2018р.	Темп зміни до 2019р.	Інтегральний показник темпів змін
Вінницька	4433,1	5561,5	6099	125,45	109,66	117,29
Волинська	25677,2	32237,1	55194	125,55	171,21	146,61
Дніпропетровська	14556,5	11660,5	14828	80,11	127,16	100,93
Донецька	3375,3	5479,7	12347	162,35	225,32	191,26
Житомирська	12029,9	15357,2	57631	127,66	375,27	218,88
Закарпатська	17503,8	21484,2	42642	122,74	198,48	156,08
Запорізька	347285,3	424145,2	858247	122,13	202,35	157,20
Івано-Франківська	13629,4	23090,5	39514,9	169,42	171,13	170,27
Київська	3384,1	7962	12562	235,28	157,77	192,67
Кіровоградська	547,1	1706,7	1562	311,95	91,52	168,97
Луганська	153695,4	205505,8	494645	133,71	240,70	179,40
Львівська	3928,1	6927,8	12891	176,37	186,08	181,16
Миколаївська	124149,1	113294,4	136242	91,26	120,25	104,76
Одеська	5487,7	6285,3	9623	114,53	153,10	132,42
Полтавська	8008,4	13095,7	19934	163,52	152,22	157,77
Рівненська	6860	5041,3	6523	73,49	129,39	97,51
Сумська	3482,6	4626,8	8352	132,85	180,51	154,86
Тернопільська	39102,9	51874,2	99663	132,66	192,12	159,65
Харківська	10928,8	10578	11630,6	96,79	109,95	103,16
Херсонська	3913,8	6454,7	8220	164,92	127,35	144,92
Хмельницька	7375,9	8103,1	11037	109,86	136,21	122,33
Черкаська	28747,8	42609	108633	148,22	254,95	194,39
Чернівецька	2071,7	2907,5	3256	140,34	111,99	125,37
Чернігівська	17075349	18059411	27842013,6	105,76	154,17	127,69
м.Київ	17925878	19060638	22338938,4	106,33	117,20	111,63
Україна	4433,1	5561,5	6099	125,45	109,66	117,29

Джерело: Складено на основі [41]

Як бачимо з таблиці 10, витрати від надання туристичних послуг у 2020р. відносно 2019р. збільшились по усім регіонам крім Кіровоградської області (темп змін становить 91,52%). Витрати від надання туристичних послуг по Закарпатській області також мають позитивну динаміку: темп росту у 2019р. склав 122,74%, в 2020р. – 198,48%. За інтегрованим показником темпа змін Закарпатська область займає п'яту позицію (рисунок 11).

У 2019 році до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 8560,1 тис грн туристичного збору, що у 2,3 рази більше, ніж аналогічного періоду минулого року.

Найбільші суми туристичного збору за підсумками 2019 року надійшли до бюджетів об'єднаної територіальної громади с. Поляна (Свалявський район) – 2049,4 тис грн. та м. Ужгород – 1376,9 тис грн., Берегівського району – 953,5 тис грн., Міжгірського – 604,3 тис грн., Ужгородського району – 569,2 тис грн.,

м. Мукачєво – 490,5 тис грн., Хустського району – 344,9 тис грн., та м. Берегове – 334,6 тис грн., Воловецького – 294,0 тис грн., Перечинського району – 278,8 тис грн., Виноградівського району – 273,9 тис грн., Рахівського – 195,9 тис грн. [42].

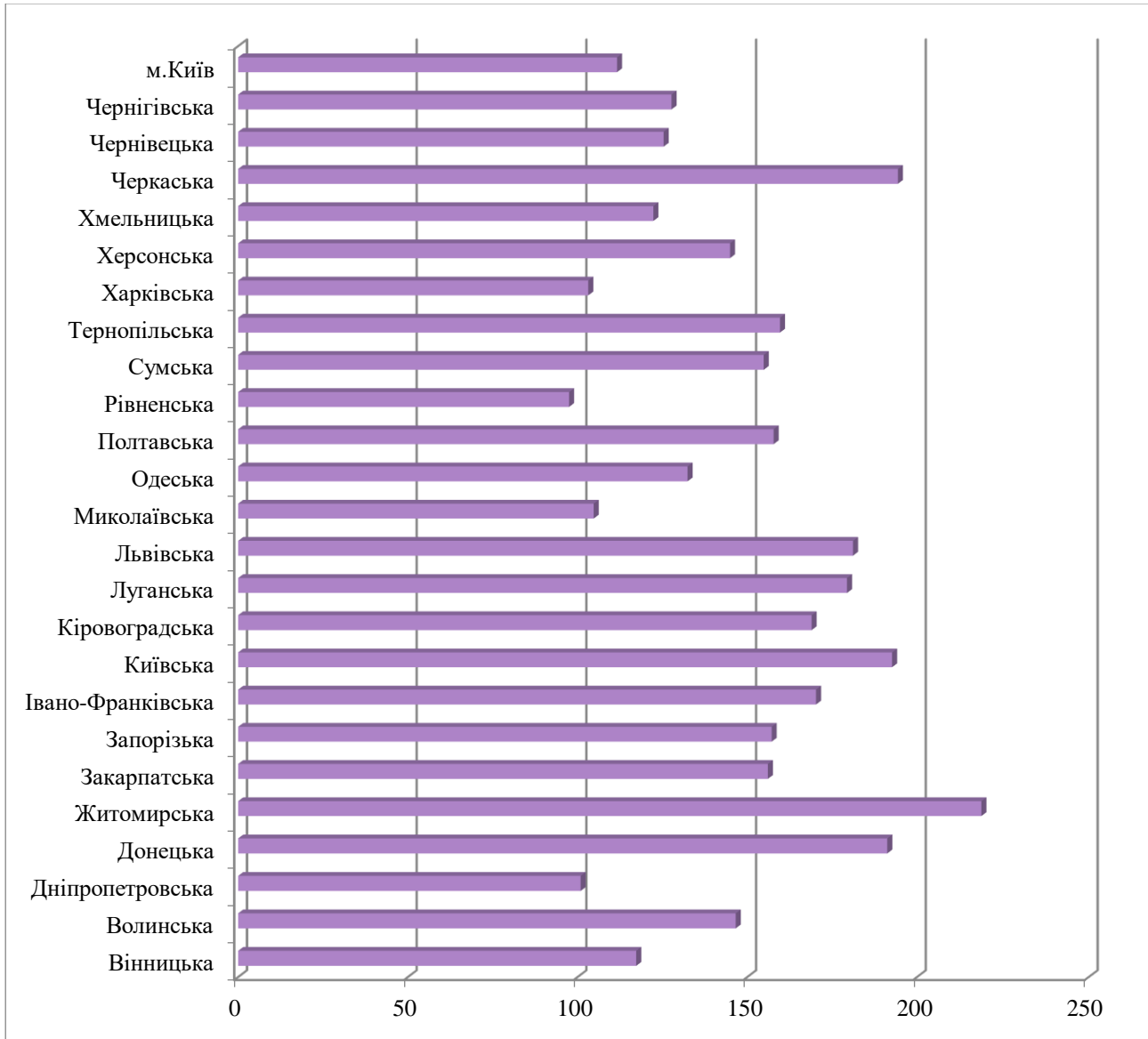

Рисунок 11 - Інтегральний показник темпів змін витрат від надання туристичних послуг

Наступним кроком проаналізуємо потік туристів (таблиця 13). Аналіз показав значне збільшення обсягу туристів у 2019 році порівняно із 2018 роком по усім областям України. Але в 2020 року спостерігається значне зменшення кількості туристів крім Івано-Франківської області, це пов'язано із карантинними обмеженнями у зв'язку із епідемією короно вірусу.

Таблиця 13 – Кількість туристів, осіб

Регіон	2018р.	2019р.	2020р.	Темп зміни 2019р. до 2018р.	Темп зміни 2020р. до 2019р.	Інтегральний показник темпів змін
Вінницька	6593	20264	7936	307,36	39,16	109,71
Волинська	6191	9247	2726	149,36	29,48	66,36
Дніпропетровська	11459	57059	22611	497,94	39,63	140,47
Донецька	9171	21626	10324	235,81	47,74	106,10
Житомирська	6446	11253	5052	174,57	44,89	88,53
Закарпатська	4926	13522	7893	274,50	58,37	126,58
Запорізька	12950	31521	17984	243,41	57,05	117,84
Івано-Франківська	37153	43861	54864	118,06	125,09	121,52
Київська	9860	29656	14086	300,77	47,50	119,52
Кіровоградська	-	4335	1937	-	44,68	0,00
Луганська	-	1129	404	-	35,78	0,00
Львівська	82677	143222	52690	173,23	36,79	79,83
Миколаївська	5280	8402	2890	159,13	34,40	73,98
Одеська	22312	59632	14948	267,26	25,07	81,85
Полтавська	-	3498	2660	-	76,04	0,00
Рівненська	362	9494	5186	2622,65	54,62	378,50
Сумська	2788	9429	4199	338,20	44,53	122,72
Тернопільська	3131	8450	2318	269,88	27,43	86,04
Харківська	337	33021	18164	9798,52	55,01	734,16
Херсонська	1200	4208	2426	350,67	57,65	142,19
Хмельницька	378	9401	5312	2487,04	56,50	374,87
Черкаська	2561	8692	1811	339,40	20,84	84,09
Чернівецька	4934	15178	4555	307,62	30,01	96,08
Чернігівська	2255	5982	4383	265,28	73,27	139,42
м.Київ	2162309	4757870	1690051	220,04	35,52	88,41
Україна	2351338	5319952	1957410	226,25	36,79	91,24

Джерело: Складено на основі [41]

Щодо Закарпатської області, то в 2019 році кількість туристів збільшилась в 2,74 рази порівняно із 2018 роком, а в 2020 році мало місце скорочення туристів на 41,63%. Це призвело до того, що Закарпатська область займає 7 місце серед інших областей за змінами цього показника (рисунок 12).

На третьому етапі оцінки конкурентоспроможності туризму та подорожей Закарпатського регіону на основі проведених розрахунків відносних показників розвитку туризму та подорожей по регіонах України, здійснимо комплексну оцінку туристичної діяльності цих регіонів (таблиця 14) та визначимо конкурентну позицію Закарпатської області серед інших областей України за допомогою методи «суми місць».

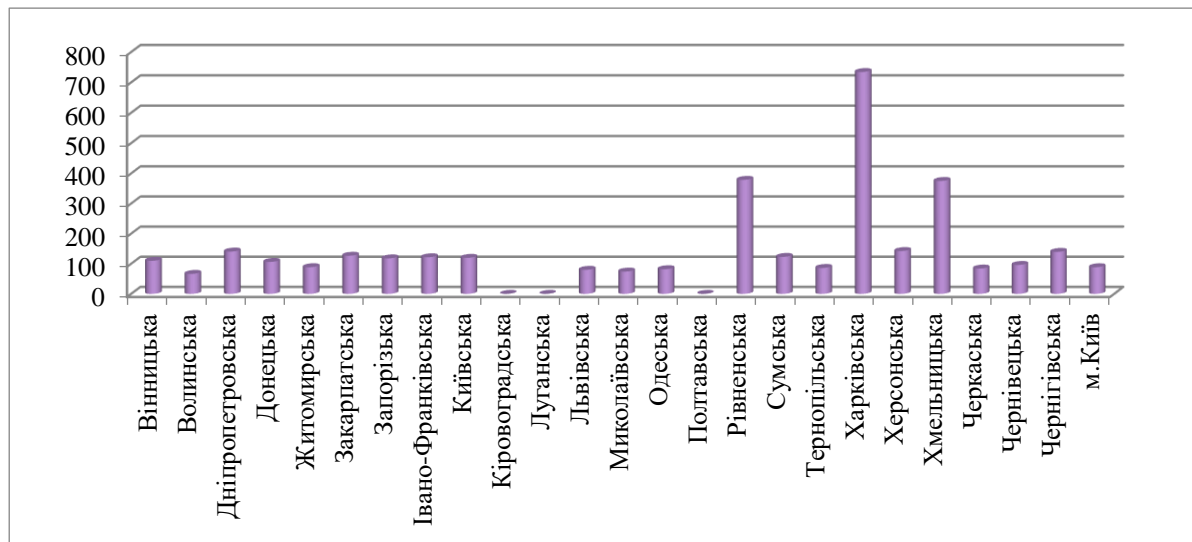

Рисунок 12 - Інтегральний показник темпів змін кількості туристів

Таблиця 14 – Комплексна оцінка туристичної діяльності областей України

Регіон	Місце регіону за інтегральним показником темпів змін кількості суб'єктів туристичної діяльності	Місце регіону за інтегральним показником темпів змін доходом від надання туристичних послуг	Місце регіону за інтегральним показником темпів змін витрат від надання туристичних послуг	Місце регіону за інтегральним показником темпів змін кількості туристів	Сума місьць	Рейтинг
Вінницька	20	9	21	12	62	16
Волинська	21	12	18	22	73	19
Дніпропетровська	4	1	9	5	19	1
Донецька	8	18	23	13	62	16
Житомирська	14	15	4	17	50	11
Закарпатська	9	6	15	7	37	5
Запорізька	6	3	10	11	30	4
Івано-Франківська	11	23	11	9	54	13
Київська	7	2	6	10	25	2
Кіровоградська	17	22	2	-	41	6
Луганська	19	4	7	-	30	4
Львівська	2	20	4	20	46	8
Миколаївська	13	16	3	21	53	12
Одеська	3	19	20	19	61	15
Полтавська	16	23	14	-	53	12
Рівненська	14	21	9	2	46	9
Сумська	15	24	24	8	71	18
Тернопільська	12	7	13	16	48	10
Харківська	5	5	8	1	19	1
Херсонська	14	25	22	4	65	17
Хмельницька	11	14	14	3	42	7
Черкаська	10	13	17	18	58	14
Чернівецька	7	11	1	14	33	5
Чернігівська	18	10	16	6	50	11
м.Київ	1	8	5	15	29	3

Як видно з таблиці 14, Закарпатська область за темпами розвитку туристичної діяльності займає 5 позицію серед 25 областей України, це свідчить про сильну конкурентну позицію області щодо туризму та подорожей.

Графічне відображення позицій (місць) областей за окремими показниками розвитку туристичної діяльності представлено на рисунку 13.

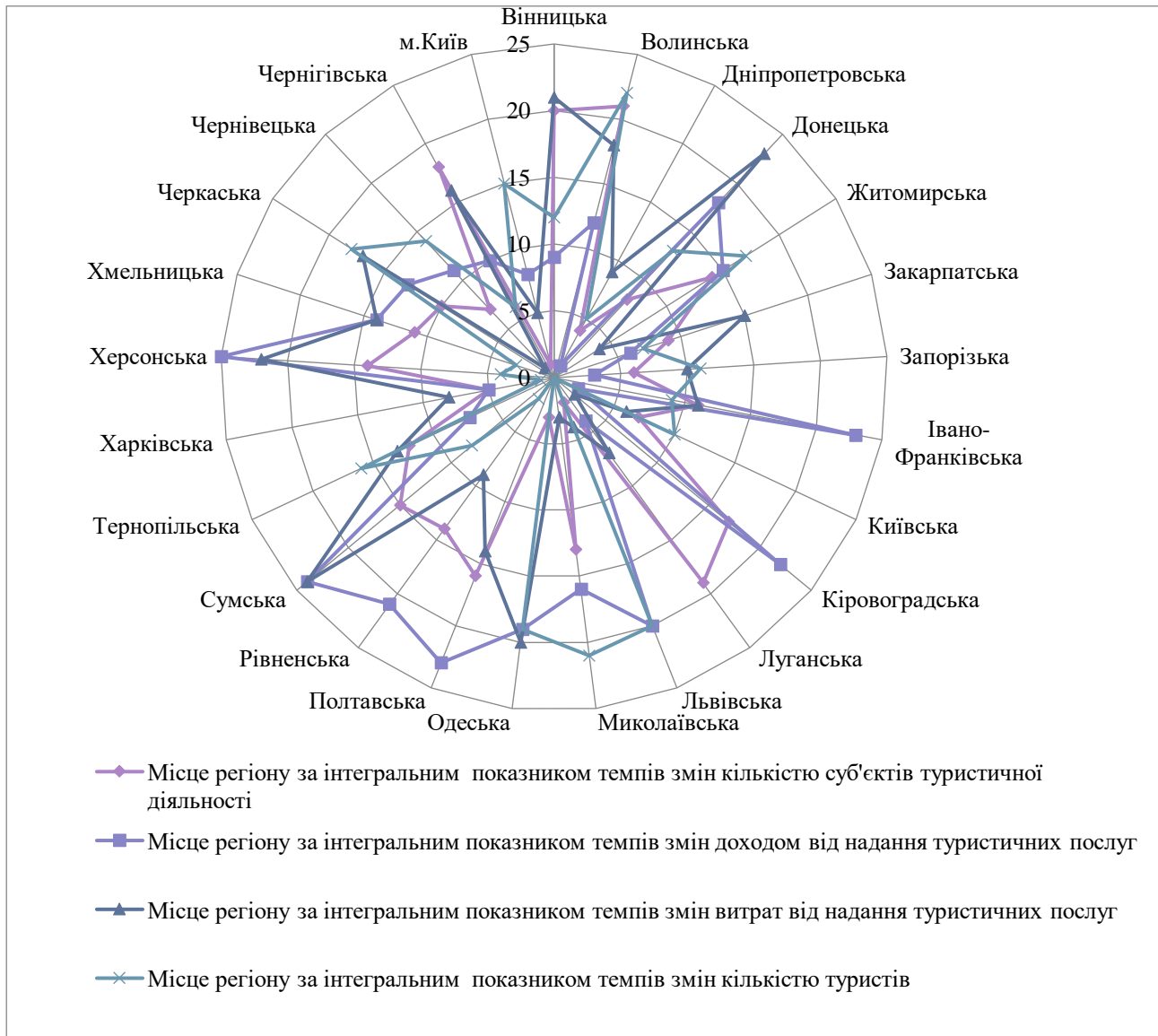

Рисунок 13- Місце регіонів за інтегральними показниками туристичної діяльності

Четвертим етапом оцінки конкурентоспроможності Закарпатського регіону має бути конкурентний аналіз Закарпатської області за показниками туризму та подорожей шляхом експертних оцінок.

Задля проведення конкурентного аналізу Закарпатської області за показниками туризму та подорожей по-перше треба визначити основні регіони-конкуренти. Вважаємо, що релевантним рішенням щодо визначення конкурентів має стати територіальна приналежність, тобто такі області України як: Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька є головними

конкурентами Закарпатської області, тому що їх можливо віднести до природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону.

Площа Карпатського регіону становить 56,6 тис. км², що відповідає 9,3% площі території України. В його межах проживає 6086 тис. населення (13,3% від загальноукраїнської кількості), більша частина якого проживає у сільській місцевості - 51,4% [41]. Природно-ресурсний потенціал Карпатського регіону представлений в таблиці 15.

Таблиця 15 - Природно-ресурсний потенціал Карпатського регіону

Потенціал ресурсів, % від загальнодержавного показника	Закарпатська область	Івано- Франківська область	Львівська область	Чернівецька область
Мінеральні	0,08	0,17	0,85	0,07
Водні	0,77	0,75	0,85	0,02
Земельні	0,48	0,55	1,1	0,64
Флористичні	0,43	0,4	0,42	0,16
Фауністичні	0,002	0,03	0,07	0,003
Рекреаційні	0,7	0,4	0,54	0,17
Всього	2,5	2,2	3,7	1,3

Джерело: [43]

Представлені дані в таблиці 15, свідчать про те, що Закарпатська область займає другу позицію відносно основних конкурентів за наявністю природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону.

За допомогою таблиці 16 проведемо оцінку конкурентоспроможності регіонів-конкурентів за допомогою експертних оцінок. У якості експертів було обрано представників туристичної галузі Закарпатської області. Шкала оцінки передбачає наступні значення:

- 5 балів – найкраща позиція;
- 4 бали – гарна позиція;
- 3 бали – задовільна позиція;
- 2 бали – слабка позиція;
- 1 бал – незадовільна позиція.

Оцінка конкурентоспроможності областей Карпатського регіону за допомогою експертних оцінок показала, що лідируючу позицію на ринку посідає Львівська область (3,93 балів), другу позицію слідування за лідером займає Закарпатська область (3,67 балів), незначне відставання від Закарпатської області займає Чернівецька область (3,58 балів). Аутсайдером виявилась Івано-Франківська область (3,35 балів). Однак слід відмітити не велику розбіжність між оцінками регіонів, цей факт свідчить про наявність конкурентної боротьби між зазначеними регіонами на ринку туристичних послуг.

Таблиця 16 – Оцінка складових конкурентоспроможності регіонів-конкурентів за допомогою експертних оцінок

Фактор конкурентоспроможності	Параметрична експертна оцінка регіонів-конкурентів				Ранг фактору	Інтегральний показник конкурентоспроможності регіонів-конкурентів			
	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область		Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область
Регіональна підтримка пріоритетності туризму	4	3	4	3	0,08	0,32	0,24	0,32	0,24
Екологічні норми регіону	4	3	3	4	0,04	0,16	0,12	0,12	0,16
Безпека і захищеність	3	2	2	3	0,1	0,3	0,2	0,2	0,3
Транспортна інфраструктура	2	3	4	3	0,1	0,2	0,3	0,4	0,3
Туристична інфраструктура	4	4	5	3	0,09	0,36	0,36	0,45	0,27
Комунікаційна інфраструктура	3	3	4	2	0,06	0,18	0,18	0,24	0,12
Цінова політика регіону	3	4	3	4	0,14	0,42	0,56	0,42	0,56
Професіоналізм та гостинність людських ресурсів	5	4	5	5	0,1	0,5	0,4	0,5	0,5
Культурні ресурси	4	3	5	3	0,1	0,4	0,3	0,5	0,3
Послуги з розміщення відвідувачів	4	3	4	4	0,07	0,28	0,21	0,28	0,28
Послуги з ресторанного обслуговування	5	4	5	5	0,07	0,35	0,28	0,35	0,35
Продаж специфічних для регіону туристичних товарів	4	4	3	4	0,05	0,2	0,2	0,15	0,2
Ранг						3,67	3,35	3,93	3,58

Наступним напрямом експертної оцінки конкурентоспроможності областей Карпатського регіону є аналіз за окремими категоріями туристичного продукту (таблиця 17). Так до ділового туризму відносяться: щоденні ділові зустрічі та інші види ділової активності, мотиваційні поїздки, малі/середні конференції, конгреси; до турів вихідного дня відносяться: культурні вихідні, події, романтичні поїздки; курортний відпочинок передбачає: поїздки на основну літню відпустку, активний, романтичний та інший відпочинок на річці, озері в спеціальних місцях розміщення; культурний туризм включає: тематичні поїздки (музеї, галереї, замки тощо); сільський туризм: етно-, фалькlor-подорожі; активний туризм: помірна активність (піші прогулянки, велосипеди, походи, каякінг, каное, альпінізм, спеліалогія, рафтинг, віндсерфінг, кайтсерфінг, тощо); спортивний туризм: підготовка до професійних спортивних подій (спортивні команди, окремі спортсмени), спортивні події; гастрономічний туризм: вино та винні маршрути, місцева гастрономія (їжа та напої), агротуризм/ агроферми; оздоровчий туризм: спа, оздоровлення, масаж, косметологічні процедури, підтримка здоров'я, штучне запліднення, стоматологія, пластична хірургія, ботокс тощо[44].

Шкала оцінювання: 1 бал – туристичні продукти, що потребують розвитку; 2 бали – частково розвинуті туристичні продукти; 3 бали – повністю розвинуті туристичні продукти.

Таблиця 17 – Оцінка категорій туристичних продуктів Карпатського регіону за допомогою експертних оцінок

Туристичний продукт	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область
Діловий туризм	1	2	3	1
Тури вихідного дня	2	2	2	2
Курортний відпочинок	1	1	1	2
Культурний туризм	2	1	3	1
Оздоровчий туризм	3	1	3	2
Гастрономічний туризм	3	2	2	2
Пригодницький туризм	2	2	1	1
Подієвий туризм	2	1	3	2
Романтичний туризм	2	2	2	3
Релігійний туризм	1	1	1	1
Активний туризм	3	2	2	3
Спортивний туризм	2	2	2	1
Сільський туризм	3	2	2	3
Ранг	27	21	27	24

Результати оцінки категорій туристичних продуктів Карпатського регіону за допомогою експертних оцінок свідчать про лідируючі позиції Закарпатської та Львівської області (по 27 балів), тому ці регіони можливо визначити як лідерів ринку туристичних послуг Карпатського регіону (рисунок 14). Ці регіони є сьогодні головними туристичними локаціями, які можуть забезпечити безпеку та якісне задоволення потреб у туристичних послугах.

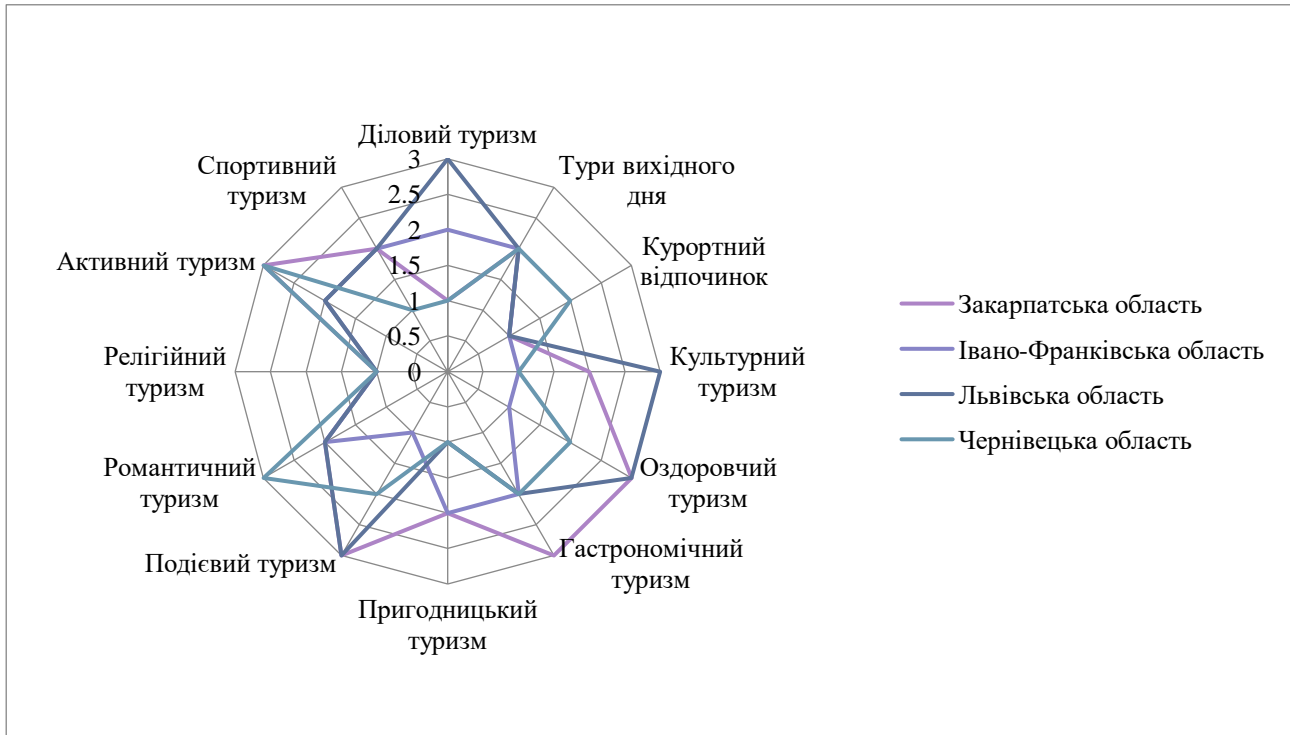

Рисунок 14 – Графічне зображення позицій регіонів за видами туристичного продукту

Згідно офіційної інформації Закарпатської обласної ради, Закарпаття надзвичайно перспективний регіон України з точки зору туризму, рекреації та відпочинку. Туристична галузь – це потужний чинник розвитку області. Унікальний лікувально-рекреаційний потенціал, який сприяє розвитку різних видів туризму, з кожним роком залучає у Закарпаття все більше відвідувачів[45].

Основними напрямками розвитку туристичної галузі в області є бальнеологічний, гірськолижний, сільський, пішохідний туризм. У краї є всі умови для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, які набули популярності[45].

За інформацією управління туризму та курортів департаменту економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів області нараховує 511 об'єктів, у т.ч.: оздоровчих – 23, рекреаційних – 126, туристичних – 362. В області одночасно можна розмістити близько 26000 осіб[45].

У 2019 року профінансовано 3 проекти, надані інститутами громадянського суспільства у сфері туризму та курортів, які спрямовані на популяризацію туристичного потенціалу Закарпатської області.

З метою популяризації туристичного потенціалу Закарпатської області, постійно оновлюється офіційний туристично-інформаційний портал „Вітаємо на Закарпатті”. Також, виготовлено відеоролики про іміджеві туристичні продукти Закарпаття англійською та українською мовами, а саме: „Драйове Закарпаття”, „Історико-архітектурне Закарпаття”, „Туристична Тячівщина”[45].

Крім цього, на території області нараховується 25 туристично-інформаційних центрів, які надають інформацію щодо наявного туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття[45].

З метою представлення туристичного потенціалу та покращення туристичного іміджу області на вітчизняному та міжнародному туристичних ринках представники облдержадміністрації спільно з представниками структурних підрозділів з питань розвитку туризму райдержадміністрацій (міськвиконкомів), об'єднаних територіальних громад та суб'єктами туристичної діяльності взяли участь у наступних спеціалізованих заходах: Міжнародній виставці туристичних можливостей у регіоні „REGIONTOUR 2019” (січень, м. Брно, Чеська Республіка); туристичній виставці-ярмарку „INFOTOUR&CYKLOTURISTIKA” (березень, м. Градец Кралове, Чеська Республіка); 25-й Міжнародній туристичній виставці UITT „Україна – Подорожі та туризм” (березень, м. Київ); українсько-польських Днях Добросусідства (травень та серпень, с. Лубня Великоберезнянський район); словацько-українських Днях Добросусідства (травень, с. Убля Словацька Республіка); XXVII Міжнародній виставці-ярмарку „TT WARSHAWA” (листопад, м. Варшава, Республіка Польща) та ін.[45].

У рамках проведення Міжнародного туристичного тижня на Закарпатті організовано та проведено: XVIII Міжнародну туристичну виставку-ярмарок „Тур'євроцентр – Закарпаття 2019” (вересень, м. Ужгород); конференцію на тему: „Нові послуги в бальнеології та Wellness Закарпаття”(вересень, с. Нижне Солотвино Ужгородського району, санаторний комплекс „Деренівська купіль”) тощо. Для популяризації закарпатського туристичного продукту та збільшення відвідуваності фестивалів, які проводяться у області, протягом року було підготовлено до друку та встановлено на територіях інших регіонів 22 інформаційні стенди[45].

З метою покращення розвитку сільських територій, особливо в гірській місцевості, управління туризму та курортів департаменту проводить постійну роботу щодо залучення населення, у т.ч. непрацевлаштованих, до започаткування своєї власної справи, шляхом організації послуг у сільському туризмі. Понад 500 сільських садиб області готові надавати послуги з розміщення, харчування та організації дозвілля. Власники сільських садиб постійно працюють над створенням нового туристичного продукту для відпочиваючих та туристів[45].

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

На основі проведеного дослідження можливо зробити ряд висновків.

Метою функціонування регіону є постійне відтворення умов життєдіяльності населення – носія підприємницької культури за допомогою мобілізації всіх видів ресурсів, наявних на території або доступних для використання в економічному просторі. Перетворення ресурсів в інноваційні чинники розвитку регіону залежить не тільки від їх природної мобільності: в економічній теорії загально визнаним є те, що найбільшою мобільністю володіє фінансовий капітал[14].

Конкуренентоспроможність є «проявом системи багатьох факторів, які створюють різні конкурентні переваги в залежності від конкурентного середовища».

Регіон як суб'єкт - об'єктна саморозвиваюча система не вимагає управління ззовні, а лише враховує зовнішні фактори: з одного боку, як обмеження (у вигляді, насамперед, українського та міжнародного законодавства), а з іншого – як стимул і орієнтир майбутнього розвитку, наприклад, з погляду появи нових технологій, нових ринків тощо[14].

Конкуренентоспроможність регіону можна визначити як його спроможність протягом тривалого часу на основі насамперед власних, а також залучених можливостей продукувати товари та послуги для регіонального, національного і зовнішнього ринків, забезпечуючи водночас стабільність і зростання реальних доходів власних жителів[21].

Закарпаття за своїми природно-ресурсними, кліматичними та соціально-економічними умовами відноситься до регіонів України, найбільш сприятливих для розвитку туристично-рекреаційного бізнесу, що визначається наступними чинниками: комфортні кліматичні умови Закарпатської низовини, наявність гірської системи Українських Карпат, унікальні бальнеологічні ресурси, відносно розвинута мережа транспортного сполучення, велика кількість історичних пам'яток культури та архітектури, багатство флори і фауни[1].

Закарпаття в структурі рекреаційно-туристичних комплексів регіонів України має ряд переваг, оскільки єдина з областей країни, яка межує з чотирма державами Карпатського Євросоюзу: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Саме вигідне гео економічне та геополітичне розташування, багатий природно-ресурсний потенціал, самобутня культура багатонаціональних народів краю сприяє збільшенню туристичних потоків із ближнього зарубіжжя[24].

Туристичний потенціал Закарпаття багатий - 8 замків, численні старовинні церкви, монастирі, храми, унікальні заповідники, такі як "Карпатський біосферний заповідник", "Стужиця" та "Синевир" , де знаходиться найглибше озеро Українських Карпат – Синевир, що лежить високо посеред скель та гір (інша назва "Морське око", глибина 24 м [25].

Туризм на Закарпатті має усі можливості для розвитку - це і природно-кліматичні та географічні особливості місцевості, унікальні туристичні об'єкти, наявність природно-заповідних та охоронних територій, сформована раніше

база для розвитку різних видів туризму. Утім, не зважаючи на позитивні аспекти, все ж таки є і проблеми, які слід вирішувати. На жаль, матеріально-технічна база залишається на нижчому рівні від європейських стандартів[27].

Особливість економічно-географічного розташування, розвинута транспортна мережа, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність пам'яток природи, історії та культури створюють сприятливі умови для формування на Закарпатті рентабельної туристично-рекреаційної сфери[1].

Одним із пріоритетних завдань у плануванні діяльності туристично-рекреаційної галузі є розвиток саме в'їзного туризму, який крім інших переваг галузі (створення нових робочих місць, розвиток місцевої інфраструктури, формування доходів місцевих бюджетів, реклама регіону), забезпечує додаткове надходження фінансових ресурсів у економіку регіону шляхом здійснення іноземними туристами додаткових видатків, які у подальшому створюють позитивний мультиплікативний ефект на велику кількість суміжних галузей регіону[29].

Різноманіття існуючих методик оцінювання конкурентоспроможності регіону та його конкурентних переваг свідчить про складність цього питання і можливість різних підходів до його дослідження на основі аналізування різних показників[38].

Динаміка показників розвитку туризму та подорожей показує поступовий спад кількості туристів, які відвідали Закарпаття за останні двадцять років. Це пов'язано з рядом причин: економічний спад країни, еміграція населення, обмеження COVID-19, тощо.

Щодо показника «Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами», то максимальна кількість туристів приходить на 2000р., який є базисним. Найбільше приблизився до цього показника 2003 рік, в якому індекс склав 0,629 та 2002р., 2007р., 2008р. – індекси склали 0,533, 0,504, 0,532 відповідно. Найменше значення порівняно з 2000 роком було у 2014р. (індекс склав 0,08), 2015р. (індекс склав 0,074), та 2016р. (індекс склав 0,08).

За категорією «Внутрішні туристи» має місце неоднозначна тенденція. Так до 2008 року кількість внутрішніх туристів перевищувала базисне значення 2000року, а в період 2009-2020рр. відбувається постійний спад кількості цієї категорії туристів.

Щодо змін показників колективних засобів розміщення Закарпатської області у 2019р. порівняно із 2018р., то можливо відмітити збільшення кількості колективних засобів розміщування на 5 одиниць (9,26%), збільшення кількості місць у колективних засобах розміщування на 924 одиниці (24,65 %) та зменшення кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщення на 12209 осіб (10,65%).

Аналіз кількості суб'єктів туристичної діяльності по регіонах України показав, що за 2018-2020 роки має місце кількісний розвиток суб'єктів туристичної діяльності за такими областями: Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська, Чернігівська та м. Київ. Без змін залишилась кількість суб'єктів туристичної діяльності в Житомирській,

Рівненській, Сумській та Черкаській областях. В інших областях має місце зниження кількості суб'єктів туристичної діяльності протягом трьох років.

У більшості областей України має місце ріст доходів від надання туристичних послуг за 2018-2020 роки. І тільки в деяких областях має місце зниження цього показника: Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська. Щодо Закарпатської області, то вона збільшила доходи від надання туристичних послуг у 2019 році на 42,33 %, а в 2020р. на 241,46%.

Витрати від надання туристичних послуг у 2020р. відносно 2019р. збільшились по усім регіонам крім Кіровоградської області (темп змін становить 91,52%). Витрати від надання туристичних послуг по Закарпатській області також мають позитивну динаміку: темп росту у 2019р. склав 122,74%, в 2020р. – 198,48%.

Закарпатська область за темпами розвитку туристичної діяльності займає 5 позицію серед 25 областей України, це свідчить про сильну конкурентну позицію області щодо туризму та подорожей.

Закарпатська область займає другу позицію відносно основних конкурентів за наявністю природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону.

Оцінка конкурентоспроможності областей Карпатського регіону за допомогою експертних оцінок показала, що лідируючу позицію на ринку посідає Львівська область (3,93 балів), другу позицію слідування за лідером займає Закарпатська область (3,67 балів), незначне відставання від Закарпатської області займає Чернівецька область (3,58 балів). Аутсайдером виявилась Івано-Франківська область (3,35 балів). Однак слід відмітити не велику розбіжність між оцінками регіонів, цей факт свідчить про наявність конкурентної боротьби між зазначеними регіонами на ринку туристичних послуг.

Результати оцінки категорій туристичних продуктів Карпатського регіону за допомогою експертних оцінок свідчать про лідируючі позиції Закарпатської та Львівської області (по 27 балів), тому ці регіони можливо визначити як лідерів ринку туристичних послуг Карпатського регіону. Ці регіони є сьогодні головними туристичними локаціями, які можуть забезпечити безпеку та якісне задоволення потреб у туристичних послугах.

Основними напрямками розвитку туристичної галузі в області є бальнеологічний, гірськолижний, сільський, пішохідний туризм. У краї є всі умови для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, які набули популярності.

Туристична політика України базується наактивній стратегії розвитку, спрямованій на стимулювання іноземного туризму шляхом створення позитивного іміджу країни як країни безпечної та комфортної перебування. Для цього вводиться спрощення візових формальностей, розбудовується індустрія туризму та підвищується якість обслуговування відповідно до європейських стандартів[3].

Для актуалізації і підвищення конкурентних переваг Закарпатської області у сфері туризму, підвищення конкурентоспроможності національного туристичного продукту необхідно запровадження нормативних вимог до основних параметрів якості відповідно до європейських стандартів [30].

Один з основних елементів національних туристичних стратегій – ефективна організація роботи інформаційних туристичних центрів, оскільки такі структури можуть у короткі терміни надати туристам практично будь-яку тревел-інформацію, включаючи наявність місць на найбільш популярні екскурсії, розклад руху транспорту тощо [30].

Реалізація зазначених стратегій передбачена в «Програмі розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021-2023 роки».

Згідно цієї Програми, сучасний туризм функціонує в умовах конкуренції. Кожний район, місто, громада намагаються пропагувати та популяризувати свою туристичну привабливість.

Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури на території Закарпатської області, забезпечення якості туристичного обслуговування відповідно до вимог сучасних стандартів є одним з основних завдань розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону [46].

Тому природно-ресурсний потенціал краю, вигідне географічне положення, наявність джерел мінеральних та термальних вод, багата культурно-історична спадщина є вагомими передумовами пріоритетного розвитку індустрії туризму, санаторно-курортного лікування, оздоровлення, відпочинку, спрямованого на вітчизняних та іноземних споживачів [46].

З іншого боку, розвиток туризму сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами [46].

Метою Програми є організація та проведення заходів, які сприятимуть розвитку туристичної галузі області, створенню сучасної інфраструктури туризму, конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, підвищенню якості туристичних послуг, максимальному задоволенню туристичних потреб мешканців області та її гостей, залученню інвестицій, ефективному використанню природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, забезпеченню умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності [46].

Згідно цієї програми, стратегічними шляхами розвитку Закарпатської області у сфері туризму та подорожей має стати:

- удосконалення системи управління підприємствами туристичної сфери;
- розвиток та вдосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури;
- раціональне використання туристичних, рекреаційних ресурсів краю та об'єктів історико-культурної спадщини;

- поліпшення аналітичної роботи у сфері туризму та діяльності курортів на основі відкритості та детінізації туристично-рекреаційної діяльності, удосконалення системи звітності;

- підвищення професійного рівня працівників туристично-рекреаційної сфери; створення безпечних умов для туристів;

- міжнародне співробітництво та обмін досвідом у сфері туризму та курортів[46].

Для реалізації представлених стратегічних шляхів розвитку Закарпатської області у сфері туризму та подорожей необхідно вирішити завдання (табл. 18).

Таблиця 18 – Завдання розвитку Закарпатської області у сфері туризму та подорожей

Завдання	Зміст завдання	Очікуваний результат щодо створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту
1	2	3
Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури області	формування цілісної системи туристичних маршрутів області разом із сучасною інфраструктурою	підвищення привабливості області як туристичного регіону, покращення якості туристичних послуг, збільшення туристичних потоків на територію області через поліпшення системи дорожнього сполучення
	координація залучення інвестицій у туристичну індустрію, у тому числі для будівництва об'єктів придорожного сервісу	формування сприятливого інвестиційного іміджу, збільшення обсягів інвестування у туристичну галузь, підвищення привабливості області як туристичного регіону, збільшення кількості робочих місць
	створення та відновлення розгалуженої системи туристичних маршрутів, їх обстеження, апробація, впровадження, інформаційний супровід та інфраструктурне забезпечення за напрямками туристичних маршрутів	підвищення привабливості області як туристичного регіону, забезпечення безпеки туристів на території області, збільшення та впорядкування туристичних потоків
	сприяння модернізації матеріальної бази туристичної індустрії, у тому числі через забезпечення доступних умов для відвідування туристичних закладів особами з інвалідністю	підвищення рівня привабливості та пристосованості до потреб осіб з інвалідністю у сфері надання туристичних послуг
	поліпшення руху туристичного транспорту в адміністративно-територіальних одиницях, облаштування спеціалізованих стоянок біля об'єктів туристичних відвідувань, встановлення двомовних туристичних знаків та стендів тощо відповідно до державних стандартів	розвиток туристичної інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг, збільшення туристичних потоків, забезпечення безпеки туристів

Продовження таблиці 18

1	2	3
<p>Просвітницька діяльність та науково-освітнє забезпечення розвитку туризму та діяльності курортів</p>	<p>формування сучасного ефективного конкурентоспроможного професійного управлінського, кадрового та педагогічного потенціалу</p>	<p>забезпечення сфери туризму і діяльності курортів кваліфікованими кадрами, підвищення якості обслуговування туристів</p>
	<p>обмін кращими практиками туристичної діяльності, у тому числі з питань сталого туризму, під час проведення науково-практичних конференцій, семінарів, засідань за круглим столом та інших заходів</p>	<p>вивчення досвіду розвитку туристичної сфери на прикладі інших регіонів України та країн, вирішення нагальних проблем туристично-рекреаційної галузі</p>
	<p>розроблення нових туристично-екскурсійних маршрутів для учнівської та студентської молоді, національно-патріотичне виховання дітей та молоді засобами туристично-краєзнавчої та екскурсійної роботи</p>	<p>поліпшення виховної роботи, виховання у молоді почуття патріотизму, любові до рідного краю та розвиток сталого туризму</p>
	<p>розроблення науково-обґрунтованих концепцій та програм регіонального розвитку перспективних туристично-рекреаційних територій</p>	<p>підготовка локальних інвестиційних проектів у туристичній сфері, забезпечення збереження та раціонального використання цінних рекреаційних ресурсів області</p>
	<p>удосконалення системи підготовки кадрів для сфери туризму та діяльності курортів</p>	<p>забезпечення сфери туризму і діяльності курортів кваліфікованими кадрами, підвищення якості обслуговування туристів</p>
<p>Розвиток туристичних дестинацій</p>	<p>ефективне та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу області у туристичних цілях</p>	<p>розвиток туристичної сфери як провідного виду економічної діяльності в регіоні, збільшення частки туристичної сфери</p>
	<p>підтримка та розвиток народних ремесел як складової Програми туристичного обслуговування</p>	<p>збереження традицій і звичаїв багатонаціонального регіону, створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту, збільшення туристичних потоків</p>
	<p>сприяння створенню на території області сучасних туристично-рекреаційних комплексів</p>	<p>розвиток туристичної сфери як провідного виду економічної діяльності в регіоні, збільшення частки туристичної сфери у валовому регіональному продукті</p>
	<p>активізація розвитку сільського зеленого туризму як необхідної передумови комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій</p>	<p>вирішення соціально-економічних проблем сільської місцевості, поліпшення умов та якості життя сільського населення, самозайнятність населення, можливість додаткового заробітку</p>
	<p>підвищення рівня інвестиційної, соціальної привабливості та впізнаваності історико-культурних об'єктів</p>	<p>підвищення рівня привабливості та пристосованості до потреб туризму об'єктів історико-культурної спадщини</p>

Продовження таблиці 18

1	2	3
Популяризація туристичного потенціалу Закарпаття	презентація області як туристичного регіону на національному та міжнародному рівнях через участь у виставках, форумах, конференціях, засіданнях за круглим столом, семінарах, днях добросусідства тощо	формування сприятливого туристичного іміджу, розширення географії туристичних потоків в область, активізація туристичного бізнесу в регіоні
	створення умов для формування області як центру міжнародного туризму в Україні	підтримка і консолідація профільної виставкової діяльності, створення на регіональному туристичному ринку однієї з найбільших національних туристичних виставок, розширення географії туристичних потоків в область, активізація туристичного бізнесу в регіоні
	випуск інформаційних видань та відеофільмів про туристично-рекреаційну індустрію області тощо	поліпшення туристичного іміджу області, збільшення туристичних потоків, збільшення відрахувань до бюджетів усіх рівнів
	розроблення та виготовлення туристичної презентаційно-довідкової та сувенірної продукції з туристичним логотипом Закарпаття	поліпшення туристичного іміджу області, збільшення туристичних потоків
Співфінансування проектів регіонального розвитку у туристичній галузі		реалізація проектів регіонального розвитку у туристичній сфері, що сприятиме підвищенню привабливості області як туристичного регіону та покращенню якості надання туристичних послуг

Джерело: складено на основі [46]

Важливим напрямком розвитку як туризму так і господарства в цілому на Закарпатті є сільський зелений туризм, тому що Закарпатська область має стійкий імідж одного з доступних та привабливих туристичних регіонів держави. Сільський зелений туризм в області, як новий вид діяльності, поступово стає одним з чинників пріоритетних напрямів розвитку господарства області, а це можливо визнати результатом застосування потенціалу регіона.

Потенціал регіону визначається як з точки зору ресурсної компоненти, яка характеризує можливість окремих ресурсів для здійснення господарської діяльності в регіоні, так і з точки зору результативної компоненти, яка відображає результат реалізації використання ресурсних можливостей [48].

В свою чергу, потенціал туристичного регіону безпосередньо впливає на ступінь надання туристичних послуг; чим більшими ресурсами та можливостями володіє регіон, тим вище рівень задоволеності потреб в туристичному продукті.

Розуміння поняття туристичного потенціалу регіону [47-51] дозволило визначити такі основні моменти, що туристичний потенціал регіону: пропонується розуміти як взаємодію ресурсів і можливостей в туристичній сфері; забезпечує формування певної платформи для розвитку туристичної

сфери; забезпечує готовність використовувати рекреаційні ресурси на підприємствах цього регіону; є комплексним явищем і охоплює як природні фактори так і розвиток туристичної інфраструктури регіону.

Необхідною умовою розвитку сільського туризму на Закарпатті є наявність провокаторів, які виступають передумовами створення і формування туристичного потенціалу і впливають на функціонування туристичної сфери регіону взагалі.

На основі опрацювання наукових думок [47-51] визначено передумови розвитку потенціалу сільського туризму досліджувального регіону. Вважаємо, що ці передумови мають розглядатися як провокатори розвитку потенціалу сільського туризму Закарпаття і можуть бути систематизовані за наступними групами: інституційні, інноваційні, соціокультурні, природно-рекреаційні, інфраструктурні, споживчі, конкурентні (таблиця 19).

Таблиця 19 - Характеристика провокаторів розвитку потенціалу сільського туризму Закарпаття

Провокатори	Характеристика
Інституційні	Надійність інституційної інфраструктури стимулювання та підтримки підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму на рівні регіону
Інноваційні	Постійний розвиток та вдосконалення туристичного продукту (природознавчий туризм; фольклоризм; кінний туризм; водний туризм; винно-дегустаційний; історико-етнографічний туризм; велотуризм)
Соціокультурні	Досвід зайнятості сільського населення в туристичній сфері; компетентність суб'єктів сільського туризму та їх відповідальність; туристичні «родзинки» місцевості - природне середовище, пам'ятки, цікаві архітектурні об'єкти, національні парки, музеї, ботанічні сади, культурні та релігійні місця, торговельні центри; комплексність туристичного продукту, якість та доступність туристичних послуг і товарів; сприяння вихованню національно-патріотичних почуттів
Природно-рекреаційні	природні рекреаційні ресурси (гори, ліси, мінеральна вода тощо); Низький рівень антропогенного тиску (за останні роки майже не працююча промисловість);
Інфраструктурні	Наявність приватного житлового фонду; забезпечення туристів екологічно чистими продуктами харчування; мережа підприємств туристично-рекреаційного обслуговування (нічліжна база, ресторани, бари, кав'ярні, транспорт - таксі, автобуси, оренда автомобілів); розвинуті транспортні комунікації (залізнична мережа, дороги, порти, аеропорти);
Споживчі	Розмаїтість циклів туристичних занять: пізнавальних (ознайомлення з культурно-історичними, природними, етнографічними цінностями), розважальних (риболовля, полювання, збирання грибів, ягід, трав), оздоровчих (купання у водоймах, заняття фізичною працею), зміна вражень і майже постійний контакт із природою
Конкурентні	Іміджмісцевості (найкраща інформація про цю місцину ісвідоме бажання туриста відвідати саме її); ціна (спрацьовує принцип «дешевше та якісніше»); географічна близькість до потенційно важливих ринків Центральної Європи.

Джерело: складено автором на основі даних [48-51]

У широкому значенні сільський туризм також можна розглядати як домінуючу ключову галузь у територіальному аспекті, коли інші галузі (народні ремесла, шляхове господарство і транспорт, сфера торгівлі та харчування, інші підприємства сфери послуг) підлаштовуються технологічно під відповідне природно-рекреаційне середовище [51].

Виходячи з різноманіття напрямів і видів провокаторів розвитку потенціалу сільського туризму Закарпаття можливо визначити їх екзогенний та ендогенний характер (таблиця 20).

Таблиця 20 - Групування провокаторів розвитку потенціалу сільського туризму Закарпаття залежно від їх впливу на регіон

Група передумов	Провокатори	Характеристика провокаторів
Екзогенні передумови	Нормативно-правові	Зміни в законодавстві
	Ринкові умови	Характеристика кон'юнктури ринку
	Політична ситуація	Сталість політики в системі ЄС, співпраця регіонів, ефективне використання досягнень науково-технічного прогресу, постійна трансформація політичної системи
	Інфраструктурні чинники	Транснаціональні мережі, інформаційні системи, міжрегіональна транспортна діяльність
	Економічні	Глобалізаційні процеси, ступінь відкритості економіки, міжнародні зв'язки, транснаціональні інвестиції, конкурентоспроможність економіки країни
Ендогенні передумови	Людський капітал регіону	Статистичні, аналітичні та інтегральні показники розвитку регіону
	Виробничі та інвестиційні можливості регіону	
	Внутрішній економічний потенціал регіону (природно-ресурсні, соціально-демографічні, економічні, інфраструктурні чинники)	

Джерело: складено на основі [48-51]

Як видно з таблиці 20, усі існуючі провокатори розвитку потенціалу сільського туризму Закарпаття можливо розглядати як ті, що формуються під впливом макросистеми (екзогенні фактори) та ті, які залежать від самого регіону (ендогенні фактори). Їх інтегрований характер забезпечує стійкий розвиток сільського туризму Закарпаття.

Таким чином, Закарпатська область є привабливою туристичною територією, яка має різноманіття природних, історичних та інших ознак, які можуть бути застосовані регіоном для розвитку потенціалу сільського туризму

Закарпаття за умов врахування та впровадження провокаторів розвитку туристичного потенціалу цього регіону.

Ще одним інноваційним напрямком підвищення рівня конкурентоспроможності Закарпатської області у сфері туризму та подорожей на сьогоднішній день може стати «болотний туризм».

Відвідування заболоченої місцевості користується популярністю серед мандрівників у різних країнах світу. Закарпаття може забезпечити реалізацію цього напрямку (Чорний Мочар у Дідово, Глуханья на Міжгірщині, Чорне Багно на Іршавщині, Вінкове та озеро Синє на Мукачівщині, озеро Несамовите на Рахівщині). Фототуристи люблять відвідувати озера, що перетворюються на болота в період цвітіння ряски та ірисів. Гірські болота стали місцем паломництва власників фотоквадрокоптерів, бо видовищні болотні пейзажі – одні з найпопулярніших для зйомок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проскура В.Ф., Максютова О.В., Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. Вип. 1(9). 2018. С. 131-136.
2. Гринькевич О.С., Біль М.М. Удосконалення оцінки конкурентоспроможності туристичного продукту регіону. *Регіональна економіка*. 2009, №4. С. 40-46.
3. Газуда С.М., Андріанова В.В., Салдан Т.Ю. Конкурентні переваги регіонального розвитку сфери туризму. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 106-110.
4. Піддубний І.О., Піддубна А.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник / за ред. проф. І. О. Піддубного. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. 264 с.
5. Шевчук А. М., Ігнатушина А. В. Управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання. *Вісник ЗДІА*. 2011. №2. С. 68-77.
6. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект/URL: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Antoniuk_ukr.pdf.(дата звернення: 03.07.2023).
7. Кузьмін О.Є. Горбаль Н.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. Львів : Компакт-ЛВ, 2005. 304 с.
8. Хмеленко І.І. Дослідження підходів щодо управління конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. 2010. № 60. URL: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2010_60/NTU_XPI_60_2010_9.pdf(дата звернення: 03.07.2023).
9. Адамик В.А. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2012. № 1. С. 69-78.
10. Бондаренко Г.С. Управління конкурентоспроможністю автотранспортного підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг». Харків, 2001. 19 с.
11. Гавриш О. А. Принципи управління рівнем конкурентоспроможності підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1774>(дата звернення: 27.06.2023).
12. Гончарук Т.І. Методологія конкурентоспроможності: досвід теорії та теорія досвіду. URL:<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/55044>(дата звернення: 27.06.2023).
13. Гончаревич Л. Г. Міжнародна конкурентоспроможність в процесі еволюції. URL:<http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/dutp/2007-2/txts/07hlhkpe.htm>. (дата звернення: 20.08.2023).
14. Суханова А. В., Конкурентні переваги і стратегія регіонів у сукупності відносин конкурентоспроможності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 21. С. 103-107.

15. Porter M. The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003. Vol. 37. P. 549-578.
16. Vuković D., Jovanović A., Đukić M. Defining competitiveness through the theories of new economic geography and regional economy. *Inst. Cvijic*. 2012. Vol. 62(3). P. 49-64.
17. Boschma R. Competitiveness of regions from an evolutionary perspective. *Regional Studies*. 2004. Vol. 38(9). P. 1001-1014.
18. Thompson N., Ward N. Rural Areas and Regional Competitiveness. New Castle: New Castle University upon Tyne. Centre for Rural Economy. 2005.
19. Lengyel I., Rechnitzer J. The competitiveness of regions in the Central European transition countries. *The MacrotHEME Review*. 2013. Vol. 2(4). P. 106-121.
20. Cellini R., Soci A. Pop Competitiveness. *Banca Nazionale del Lavoro (Quarterly Review)*. 2002. Vol. 55 (220). P. 71-101.
21. Позняк С. Конкурентні переваги і конкурентоспроможність. *Актуальні проблеми економіки*. 2002. № 1. С. 50–54.
22. Стельмах Х. П. Особливості конкурентоспроможності регіонів України. *Економічний форум*. 2020. №3. С. 39-43.
23. Гаврилюк С.П. Конкурентоспроможність підприємств на ринку туристичних послуг : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.02. КНТЕУ. Київ, 2001. 285 с.
24. Габчак Н.Ф. Основні тенденції в'їзного туристичного потоку до Закарпаття. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2014. Вип.45. С.279-284. URL:https://tourlib.net/statti_ukr/gabchak3.htm (дата звернення: 20.08.2023).
25. <http://zakarpattyachko.com.ua/pryroda/2011-07-29-19-37-39> (дата звернення: 20.08.2023)
26. <https://zakarpattyachko.com.ua/turystychno-zakarpattyachko/> (дата звернення: 27.06.2023).
27. Сизоненко В.І., Миронов Ю.Б. Проблеми та перспективи розвитку туризму на Закарпатті. 2016. URL:<https://kerivnyk.info/2016/12/syzonenko.html>
28. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
29. Досвід формування та реалізації стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року за участю громади / С. Слава, В. Гоблик, М. Попадинець, О. Лукша, О. Станкевич, Л. Грицак; за ред. С. С. Слави, В. В. Гоблика, М. А. Попадинець. Київ: «К.І.С.», 2010. 144 с.
30. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року / Затверджено рішенням Закарпатської обласної ради від 06.03.2015 р. URL:<http://www.carpathia.gov.ua> (дата звернення: 27.06.2023).
31. Запотоцький С.П. Регіональна конкурентоспроможність: суспільно-географічні засади формування : монографія. Київ : Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. 424 с.

32. Забезпечення конкурентоспроможності регіонів у контексті активізації економічного розвитку / О.Ю. Бобровська ін.; за заг. ред. О.Ю. Бобровської. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 248 с.

33. Самко О.О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання. *Економічні науки. Серія: Регіональна економіка*. Луцьк, 2010. №7 (27), Ч. 4. С. 30–36.

34. Самко О. О. Стратегічні імперативи нарощування та активізації використання туристичного потенціалу регіону : автореф. дис. ...канд. екон. наук. Чернігів, 2010. 13 с.

35. Глибовець В. Л. Суспільно-географічні аспекти дослідження міст як центрів туризму (на прикладі Столичного суспільно-географічного району) : автореф. канд. геогр. наук. Київ, 2011. 22 с.

36. Гайдук А. Б. Економічне регулювання розвитку сфери туристичних послуг : автореф. дис. канд. екон. наук. Львів, 1999. 23 с.

37. Гавран В. Я. Управління інвестиційною діяльністю в рекреаційно-туристичній сфері : автореф. дис. канд. екон. наук. Львів, 2002. 17 с.

38. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання та регулювання туристичної привабливості території : автореф. дис. ...канд. екон. наук. Львів, 2007. 23 с.

39. Ковальов Б. Л., Мельник Л. Г., Пономарьова Г. С. Методики оцінювання туристичної конкурентоспроможності: український і міжнародний досвід. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 4 (118). С. 117-126.

40. Трегубов О.С. Особливості конкуренції в туризмі. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 101-107.

41. Головне управління статистики в Закарпатській області. Туризм. 2020. URL:<http://uz.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 10.08.2023).

42. Туристична галузь – це потужний чинник розвитку області. URL:<https://zakarpattya.gov.ua/zakarpattya/infrastruktura/turyzm-i-rekreatsiya/>(дата звернення: 10.08.2023).

43. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: монографія. ІРД НАН України. Львів, 2017. 259 с.

44. Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. Підсумкова доповідь.

URL:<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjgIH1ya6BAxX0SPEDHQhYDo4QFnoECA4QAAQ&url=https%3A%2F%2Fnto.ua%2Fassets%2Ffiles%2Fntou-book-strategic-ebrd-tourismroadmap.pdf&usg=AOvVaw2oarmSmw8BRmGYMFY6KRN9&opi=89978449>(дата звернення: 10.08.2023).

45. Туристична галузь – це потужний чинник розвитку області. URL:<https://zakarpattya.gov.ua/zakarpattya/infrastruktura/turyzm-i-rekreatsiya/>(дата звернення: 27.06.2023).

46. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки. URL:<https://oda.carpathia.gov.ua/dokument/pro-programu-rozvytku->

[turyzmu-i-kurortiv-u-zakarpatskiy-oblasti-na-2021-2023-roky](#)(дата звернення: 27.06.2023).

47. Грицку-Андрієш Ю., Грицку В. Географія сільського зеленого туризму у Закарпатській області. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2014. Вип. 34. С. 48-55. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/grycku-andriesh.htm(дата звернення: 27.06.2023).

48. Паулик А.Я. Проблеми та перспективи розвитку інноваційного потенціалу економіки регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2015. Вип. 2(4). С. 169–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%281%29__31(дата звернення: 27.06.2023).

49. Малахова С.О., Радомський С.С. Сільський зелений туризм – основа розвитку туристичної індустрії Закарпаття. *Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць*. 2013. Вип. 23.16. С. 129-133.

50. Збарський В.К., Грибова Д.В., Сільський зелений туризм як форма малого підприємництва сільського населення. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного*. 2020. №1(41), С. 125-131.

51. Дідик Н.В., Варшава О.В. Розвиток зеленого туризму – пріоритетне завдання для України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 763-767.

52. 48. Лохман Н. В., Лохман М.О., Чокої Д.А. Визначення інноваційної активності туристичного підприємства. *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 квітня 2023 року)*. – Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2023. 351 с. С. 202-204.

53. Лохман Н.В., Лохман М.О., Чокої Д.А. Провокатори розвитку потенціалу сільського туризму *Матеріали XXIV Міжнародного науково-практичного форуму: Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій, Львів, 4-6 жовтня 2023 р.* С. 89-92.

54. Лохман М.О., Чокої Д.А., Лохман Н.В. Розвиток ринку туристичних послуг України в умовах євроінтеграції. *XV Міжнародна науково-практична конференція молодих учених та здобувачів освіти «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах глобалізації економіки»*, 4 листопада 2023 року, Луцьк *(прийнято до друку)*.

55. Лохман Н.В., Лохман М.О., Чокої Д.А. Розвиток винного туризму як умова активізації ринку туристичних послуг Закарпаття. *X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція “Харчові добавки. Харчування здорової та хворої людини”*, 10 листопада 2023 р. Кривий Ріг *(прийнято до друку)*.

ДОДАТОК

Додаток А

Таблиця А.1 – Підходи до сутності поняття «конкурентоспроможність»

Назва підходу	Автор	Сутність
Структурний	Піддубний І. О., Піддубна А. І. [4]	Конкурентоспроможність – це «потенціальна або реалізована здатність економічного суб'єкта до функціонування у релевантному зовнішньому середовищі, яка ґрунтується на конкурентних перевагах і відображає його позицію відносно конкурентів»
	Шевчук А. М., Ігнатушина А. В. [5]	Конкурентоспроможність – це «оцінена споживачем властивість об'єкта перевершувати в певний момент часу без шкоди виробнику за якісними і цінovими характеристиками аналогів в конкретному сегменті ринку»
	Антонюк Л. Л. [6]	Конкурентоспроможність є «проявом системи багатьох факторів, які створюють різні конкурентні переваги в залежності від конкурентного середовища»
Функціональний	Кузьмін О.Є. [7]	Конкурентоспроможність – це «здатність витримувати конкуренцію, протистояти конкурентам»
	Хмеленко І. І. [8]	Конкурентоспроможність – це «здатність приносити прибуток на вкладений капітал в короткостроковому періоді не нижче заданої, або як перевищення над середньостатистичним прибутком у відповідній сфері бізнесу»
	Адамик В.А. [9]	Конкурентоспроможність – це «стабільна можливість задовольняти певні потреби покупців краще, ніж конкуренти, та завдяки цьому вдало продавати продукцію з прийнятними фінансовими результатами для виробника»
	Бондаренко Г.С. [10]	Конкурентоспроможність – це «відносна характеристика, яка відображає відмінності у процесі розвитку певного виробника від виробника конкурента як за ступенем задоволення власними товарами, так й за ефективністю виробничої діяльності»
Поведінковий	Гавриш О.А. [11]	Конкурентоспроможність – «володіння властивостями, що створюють переваги для суб'єкта економічного змагання»
	Гончарук Т.І. [12]	Конкурентоспроможність – «властивість об'єктів, що характеризує ступінь задоволення конкретної потреби в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку. Визначає здатність об'єкта витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку»
	Гончаревич Л.Г. [13]	Конкурентоспроможність – «володіння суб'єктом певними властивостями, які дають йому можливість розвиватися на інноваційній основі та перемагати у конкурентній боротьбі»